

HUDI JÓZSEF

Adalékok a veszprémi színjátszás történetéhez 1723–1873

VESZPRÉM VÁROSTÖRTÉNETI IRODALMÁBÓL mindmáig teljesen hiányzik a színjátszás korai története. A ma használatos hazai színházművészeti lexikonban az állandó színház átadása (1908) előtti időszakról mindössze két mondatot olvashatunk, mely a rövidítések feloldásával a következőképpen szól: „1811-ben papnövendékek színjátszásáról, 1814-ből német nyelvű előadásról maradt fenn emlék. 1821-től érkeztek rendszeresen vándortársulatok a városba.”¹

A város művelődéstörténetével korábban behatóbban foglalkozó Sziklay János a színészetről írt fejezetben a piarista diákszínjátszás, a városi polgárok műkedvelő előadása mellett a hivatásos színészet megjelenését – Bayer József nyomán – 1825-re tette. A színészet fejlődését hátráltató tényezői közül kiemelte, hogy Veszprém a kisebb népességű városok közé tartozott, „nagy anyagi javakkal nem rendelkezett”, az alkalmi játszóhelyek befogadóképessége, „a férőhelyek elégtelensége miatt” a városban „egy nagyobb, jól szervezett társulat (...) sem találta meg számítását.”² A székesfehérvári társulat 1825. évi áprilisi-májusi fellépésén kívül a reformkorból más társulatról nem tudott; ezután Szuper Károly 1848. évi naplórészleteire hivatkozott; a Veszprémben régebben megfordult színházról, az itt vendégszerepelt fővárosi színészekről (Blaha Lujza, Feleki [Feleky] Miklós, Jászai Mari, stb.), a veszprémi születési színészekről (Bánóczi Dezső, Szigeti Imre, Szigeti József, Tamássy József, Dabolcsi Fekete Lászlóné) valamivel bővebben megemlékezett, de kevés megbízható adatot közölt.³

Az 1960-as években mind a társadalom, mind a színháztörténészek részéről fölmerült az igény, hogy a dunántúli színjátszás jubileumait szakszerű feldolgozásokkal is megünnepeljék. Ekkor derült ki, hogy színháztörténeti szempontból „Veszprém egyáltalán nincs, Fejér megye és Székesfehérvár pedig csak a múlt század végéig van (...) műkedvelő módon feldolgozva.”⁴ A fehér foltok

¹ SZÉKELY 1994. 856.

² SZIKLAY 1931. 333.

³ SZIKLAY 1931. 334–342.

⁴ CENNER 1965. 83. Székesfehérvár történetével, színházügyével is behatóan foglalkozott Lauschmann Gyula amatőr helytörténész. Városmonográfiájának vonatkozó, színháztörténettel is bőven foglalkozó részének kiadása: LAUSCHMANN 1995.

eltüntetése azonban csak Fehérvár és Pápa esetében történt meg, de előrelépés történt Balatonfüred ügyében is.⁵ A veszprémi színház kutatása azonban nem indult meg. Elmozdulás csak az 1980-as évek végén történt.

A kutatásoknak köszönhetően a modern kor színháztörténetéről ma már jóval többet tudunk. A Medgyaszay István által tervezett, s 1908-ban megépült állandó színház – az ország első vasbeton szerkezetű színháza – első évtizedeiről több tanulmány, a színház első 80 évéről emlékkötet is készült.⁶

Az állandó színház centenáriumára színházművészeti lexikon jelent meg, amely több mint 650 színész és színházi kultúrához kötődő más személy (dramaturg, díszlettervező, koreográfus stb.) rövid életrajzát közölte.⁷ A veszprémi színjátszásról szólva megemlékezett az 1760-as években kezdődő diákszínjátszásról, a városi polgárok és diákok 1814. évi színi előadásáról, a vándorszínészet első (1817–1873) és második (1873–1908) korszakáról és az állandó színház történetének fontosabb eseményeiről. Külön szócikket szentelt a veszprémi születésű neves színházi személyiségeknek, a Veszprémi Színpartoló Egyesületnek (1905), a Petőfi Színháznak (1961), a Veszprém megyei Amatőr Színjátszók Egyesületének (1989) és a közelmúltban átadott Veszprémi Arénának (2008.).⁸

Az alkalmi jubileumi összeállítások nem helyettesíthetik a veszprémi színház történetének *rendszeres kutatását*, amelynek segítségével föltárulhat előttünk egy-egy korszak színházi élete. Bár a források a helyi sajtó kialakulása, a heti- és napilapok megjelenése előtti időszakban nagyon hiányosak, a rendelkezésre álló levéltári források, színházi zsebkönyvek, színlapok, színikritikák, visszaemlékezések, naplók segítségével többet megtudhatunk a város színházi múltjából, mint gondolnánk.⁹ Az alábbiakban a veszprémi hivatásos színház első korszakába szeretnénk bepillantást nyújtani.

⁵ Pápáról: CENNER 1965., NÁDASDY 1981., Balatonfüredről: FÁRA 1925. kutatásait kiegészítette BEÉR 1972., továbbá ZÁKONYI 1988.; Székesfehérvárról: CENNER 1972., KERÉNYI 1979., KERÉNYI 1981., KÁLLAY 1988., KERÉNYI 1990.

⁶ Az 1905-ben alakított Színpartoló Egyesületről: RÉTHI 1912. 113–114., HUDI 1989., a színházépítésről: HUNGLER 1988. 260–261., működéséről: RÁBÓCZKI 2005., az emlékkötet: PATKA 1988.

⁷ POÓR 2008. A kötet elsősorban a színházlátogató közönség tájékoztatását tűzte ki célul, arra nem vállalkozott, hogy „a színháztörténet területeire részletesen elkalandozzon. A távolabbi múltra vonatkozóan még jócskán vannak feltáratlan ismeretek és művészpályák”. (A szerkesztő előszava, uo. 9.)

⁸ POÓR 2008. 219–220.

⁹ A helyi sajtóról: NAGY 1957., SZEGLETI 1978., BÁNDI 1989.

MŰKEDVELŐK A SZÍNPADON

Tudjuk, hogy a magyar színészetet a német polgári, a magyar nemesi és iskolai *műkedvelő színjátszás* alapozta meg. Az előzmények Veszprémben két ágon követhetők nyomon: a diákszínjátszásban és a felnőttek műkedvelő előadásában.

A II. József korában közel 7100, a XIX. század derekára mintegy 13.000 lakosú megyeszékhelyen, Veszprémben magyar és német polgárság élt együtt, amely a városi igazgatást is kezében tartotta.¹⁰ 1828-ban 577 iparos 48 szakmában dolgozott, a kereskedelmi ellátást 69 kereskedő biztosította.¹¹ A gazdasági életben fontos szerepe volt a polgárjoggal nem rendelkező zsidóságnak, amely szintén a német nyelvű kultúrát képviselte, bár a forradalom előtt már a magyar nyelvet is használta.

A „szabad királyi városok formájára organizált” mezővárost 12 tagú tanács, 12 deputátusból álló külső tanács és 60 választott személy (hatvanos) irányította. Szükség esetén 120 tagú német és magyar fegyveres polgárság ügyelt a „józan politianak¹² fenntartására”.¹³ A nemesség külön községbe tömörült, s csak 1849-ben egyesült a polgári községgel.¹⁴

A város fölött 1848-ig két földesúr gyakorolt joghatóságot: a veszprémi püspök és káptalan, amelyek mindegyike támogatta a magyar nyelvű nemzeti kultúra kibontakozását. 1830-ban Kopácsy József veszprémi püspök 1000 ezüsförintot adományozott a Magyar Tudós Társaság (későbbi nevén Akadémia) tőkepénzalapjába.¹⁵ Tanítóképző intézet felállítását, a népnevelés, a katolikus sajtó felkarolását is kötelességének tartotta.¹⁶ A veszprémi székeskáptalan 500 váltóforinttal és építőanyaggal járult hozzá a balatonfüredi állandó színház felépítéséhez.¹⁷

A polgárság körében a magyar öntudat és nyelvhasználat a reformkorban mind nagyobb helyet foglalt el. A városi tanácsi jegyzőkönyveket már a XVIII. században is magyarul vezették, így a magyar nyelvű írásbeliség fej-

¹⁰ A statisztikai adatok: ILA–KOVACSICS 1964. 399. A polgárjogról és a német polgárság kialakulásáról: LICHTNECKERT 2007a, 2007b.

¹¹ ILA–KOVACSICS 1964. 397.

¹² politia (latin) = igazgatás

¹³ HUDI 1994. 16.

¹⁴ LICHTNECKERT 1984. 313–334. Az egységes városigazgatást az 1849. július 16-án tartott választások teremtették meg. A nemesség a megegyezés szerint a tanács egyharmadát alkotta. A városi képviselőtestület 78 tagú volt.

¹⁵ Magyar tudós társaság. = TGy 23 (1839) XII. 86–115., különösen 109.

¹⁶ FEHÉR 2004. 19. A püspök szülővárosára is gondolt: a jeruzsálemhegyi városrészben 1836-ban katolikus népiskolát alapított. Vö. LUKSICS 1912. 68.

¹⁷ FÁRA 1925. 10., KERÉNYI 1987. 137–153., HUDI 2008. 32.

lődését semmi sem gátolta. Az elemi oktatásnak köszönhetően egyre többen tudtak írni és olvasni. 1815-ben a városi adózók 47 %-a, 1848-ban a céhes ifjúság többsége (az inasok 74, a legények 65 %-a) tudott írni és olvasni, ami az elemi műveltség előretörését jelzi.¹⁸ A céhlegények között már szorgos könyvolvasó és naplóíró is akadt.¹⁹

A reformkorban a nemesség az 1833-ban már működő *Nemzeti Kaszinó*-ban, a polgárság az 1842-ben szerveződő *Veszprémi Polgári Kaszinó*-ban élt társasági életet. Az 1841. július 1-én 86 taggal megalakuló *Veszprémi Olvasótársaság* elsősorban a város és a megyei köznemesség vezető rétegét tömörítette, de polgári foglalkozásúakat (gazdatisztet, gyógyszerészt, mérnököt, orvost, ügyvédet, vendéglőst) is felvett soraiba. Az egyesület olvasni szerető tagjai nemcsak a magyar, hanem az európai szépirodalom klasszikus és modern alkotásaival – köztük a drámairodalom remekeivel – is megismerkedhettek. A tagok hazafias kötelességüknek tekintették, hogy belépéskor egy-egy új kötetet gyarapítsák a könyvtárlományt. Amíg a Győri Olvasótársaság könyvtárában minden második-harmadik, a veszprémiben csak minden negyedik könyv volt német nyelvű. A német nyelvű újságok (*Augsburger Allgemeine Zeitung*, *Wiener Zeitung*) az európai tájékozódást segítették elő.²⁰

Az 1840-es években a nemesek és polgárok is csatlakoztak a hazai iparvédő mozgalomhoz (Védegylet), s a magyar társalgási nyelv terjesztéséhez. A *Veszprémi Polgári Kaszinó* 1842. január 24-i báljáról szóló tudósításban olvashatjuk: „Társalgási nyelvünk egyedül a magyar volt, de talán te fölöslegesnek tartod ezt Veszprémről megjegyezni, – oh én épen nem! hiszen kisebb körökben igen gyakran főszerepet játszik a német nyelv”.²¹ Az 1845. évi januári farsangi megyebál résztvevői meggyőzték a sajtó képviselőit arról, hogy „Veszprémben is honi már a divat. (...) a pápai posztóból készült veszprémi attilákon kívül alig láthatánk más öltönyt fulladásig tömött megyei nagytermünkben.”²²

Az 1711-ben alapított négyosztályos, s 1753-ban hatosztályossá fejlesztett *piarista gimnáziumban* a tanárok pedagógiai célzattal tanítottak be latin és magyar nyelvű színjátékot, melyet a szülők is megtekintettek.²³ A kutatás jelenlegi állása szerint 1723–1776 között 29, túlnyomórészt latin nyelvű szín-

¹⁸ HUDI 2005. 31–34.

¹⁹ FRANCICS 1973., FRANCICS 2001.

²⁰ HUDI 1987. 456., 461., 464. A reformkorból a Veszprémi Olvasótársaság és a Veszprémi Kaszinó alapszabályait is felhasználta és idézte: TÓTH 1993. 16–17.

²¹ Életképek 1842. I. 10. sz. 87.

²² Életképek 1845. I. 6. sz. 193–194.

²³ A piarista gimnáziumról: LUKSICS 1912. 57–58.

művet ismerünk.²⁴ A hatosztályos gimnáziumban tanuló 300–400 diák és a városlakók tanév végén, de év közben is gyönyörködhetnek a poéták és rétorok által bemutatott drámákban, színjátékokban, amelyek közül a témakatalógusba besorolhatók egyötöde vallási, négyötöde világi tárgyú volt.²⁵ Az 1762-ben kijelölt helyen megépített iskolaépület emeletén színháztermet is kialakítottak, így megfelelő körülmények között adhatták elő a színműveket.²⁶

A tanárok maguk is gondoskodtak előadható darabokról. 1767-ben *Pállya István* (1740–1802) neves színműíró került Veszprémbe, aki a poétika és retorika osztályban tanított.²⁷ 1767-ben itt írta *Darius* c. latin nyelvű iskoladrámáját, melynek kéziratos színlapja és argumentuma maradt fenn. Ugyanebben az évben magyar nyelven készült a *Pazarlay és Szűkmarkosi*, s Plautus nyomán a *Rudens* c. latin színjátéka, továbbá a *Mopsus et Alexis* kezdetű dramatikus verse.²⁸ 1768-ban egy cím nélküli magyar vígjátékát mutatták be, amely a főszereplő személyek után akár a „Ravaszy és Szerencsés” címet is viselhetné.²⁹ Ugyancsak Veszprémbe mutatták be *Pazarlay és Szűkmarkosy* c. háromfelvonásos vígjátékát, amelyben Pazarlay szerepét egy Fábsics, Magyariet egy Bartakovics nevű diák játszotta.³⁰

Pállya 1769-ben történt távozását követően *Révay Miklós* (1750–1807) nyelvész, a későbbi nyelvújító került a gimnáziumba, aki az 1772/73. tanévben a II. grammatikai osztályban tanított.³¹ Az iskolatörténetének feldolgozója szerint dómáját 1773-ban a megyeházán adták elő.³² Az utolsó, dátum szerint ismert színjáték a római korban játszódó dialógus lehetett, amelyet 7 szereplő mutatott be 1776. március 23-án.³³

Az iskolai színjátszás később sem szűnt meg. 1815-ben a felállítandó piaci márványkút javára a tanulóifjúság is színi előadásokat rendezett.³⁴ 1845-ben pl. a veszprémi izraelita gyermekek adtak elő színdarabot, amelynek bevételét (47 forint 30 krajcárt) a Palotai utca (a mai Kossuth utca) rendezésére –

²⁴ KILIÁN 1994. 310–326.

²⁵ A diákszínjátszás történetével a tanulmány könyvvé bővített változatában foglalkozunk majd részletesebben. A témarendhez lásd: KILIÁN 2002a. függeléke, 5. sz. táblázat.

²⁶ KILIÁN 2002b. 16.

²⁷ Életrajza: TAKÁTS 1894.

²⁸ KILIÁN 1994. 320–324.

²⁹ Szövegét közzétette: HORVÁTH 1904.

³⁰ TAKÁTS 1894. SZINNYEI X. 1905. 203–208.

³¹ SZINNYEI XI. 1906. 858–867.

³² KILIÁN 1994. 325.

³³ KILIÁN 1994. 326.

³⁴ VÉGHELY 1886. 182.

szintjének „leszállítására” – ajánlottak fel.³⁵ Ezen előadásnak a színlapját ismerjük. Eszerint az izraelita leányiskola („leánynevelő intézet”) növendékei először március 24-én léptek fel „az iskolai gyakorlatok’ alkalmával”, majd a sikerre való tekintettel április 2-án szerdán este 7 órakor az *Izer vendéglő* nagytermében megismételték az előadásokat.

Az *Anya születésnapja* c. 2 felvonásos színjátékot („néző játékot”) magyarul, az *Átok és áldás* (Fluch und Segen) c. kétfelvonásos színművet, illetve Az *üldözött ipar Magyarországon* c. egyfelvonásos vígjátékot német nyelven adták elő. A vígjátékot Heller Alajos, az iskola főtanítója írta.³⁶ Játék közben a tanintézet növendékei „külömbféle táncokat” mutattak be.³⁷ Az előadást feltehetőleg többször megismételték.³⁸

A városi polgárság jótékonyági céllal rendezte az első ismert műkedvelő előadást. Sziklay János szerint 1814-ben a városi hatóság a püspöktől engedélyt nyert arra, hogy a várból a piacra vezesse a vizet. A piactéren felállítandó márványkút javára a város magyar és német polgárságából alkalmi társulat alakult, amely városi színház („Stadt-Theater”) néven október 4-től kezdve előadásokat tartott. A színielőadások bevételeiből tőkét képeztek, ezt kamatra kiadták, s a befolyt összegeket a kút fenntartására fordították.³⁹ A szerző szerint hasonló előadásokat rendeztek 1815-ben, 1816-ban és 1817-ben is.⁴⁰

1817. március 3-án az izraelita lakosok is műkedvelő előadást szerveztek, amelynek bevétele a piaci kút alaptőkéjét gyarapította. A kútat 1817. január 2-án du. 4 órakor nagy ünnepség keretében adták át rendeltetésének.⁴¹

³⁵ VÉGHELY 1886. 303–304.

³⁶ Az 1805-ben alapított veszprémi izraelita iskolában a reformkor időszakában döntő változás történt. Mandl Ignác tanító időszakában (1838–1842) bevezették a magyar nyelv rendszeres oktatását, Heller Lajos (1842–1856) alatt pedig megszervezték a lányok oktatását és több modern tárgy (magyar- és világtörténelem, természettan, etika) tanítását. Az 1844/45. tanévben 63 fiú és 54 leány járt iskolába. Heller a magyar nyelvű színielőadás bemutatásával nagy feltűnést keltett a városban. A veszprémi zsidó iskoláról: KUN 1932. 104–107., HUDI 1984. 11–17., különösen 14.

³⁷ OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1845. április 2. Heller vígjátékának csak a magyar címe szerepel a színlapon.

³⁸ Erre utal az 1845. április 2-i színlapon szereplő megjegyzés: „Mai napon a’ szabad Belépti-Jegyek nem használhatók.”

³⁹ SZIKLAY 1931. 108.

⁴⁰ SZIKLAY 1931. 333. (Sziklay Véghegy Dezső kutatási eredményeit hasznosíthatta: VÉGHELY 1886. 182.)

⁴¹ VÉGHELY 1886. 182., a mai városháza (korábban Káptalani Alapítványi Hivatal) déli sarka előtt álló vörösmárvány kút 1814–1817 közti építéstörténetéről: KOROMPAY 1956. 50–51. Véghegyre hivatkozva említi, hogy a „polgárság színielőadások tartásával négy év alatt a szükséges összeget összegyűjtötte”, s Tumler Henrik 1817-ben kútat a várból vízvezeték segítségével látta el vízzel.

A Veszprém Megyei Levéltárban fennmaradt egy nyomtatott német nyelvű színlap, amely 1814. október 27-én, csütörtökön előadott két darabról értesítette a közönséget. A műkedvelő társulat a *Langer Ferenc órásmester házában* lévő színben először August Kotzebue népszerű német drámaíró *Der Deserteur* (Szökött katoná) c. darabját adta elő egy képben, majd ezután a szerző *Das Landhaus an der Heerstrasse* c. komikus vígjátékát (komisches Lustspiel) adták (szintén egy „képben”). Az előadásokat az 1811–1814 között újjáépített tűztorony felavatása alkalmából mutatták be.⁴²

1834-ben a veszprémi székesegyházi zenekar szervezett jótékony előadást, amelynek bevételeit a templomi zenészek özvegyei nyugdíjalapjára fordították. A „Musikai Akadémia” előadásait február 23-án, vasárnap délután 5 órakor Kurz Györgyné „teremében” adták elő. Az „eredeti színlap” tartalmát a Veszprémi Független Hírlap Véghely Dezső alispán, „fanatikus gyűjtő” gyűjteményéből közölte 1887-ben. A színlapon olvasható műsor a következő volt:⁴³

„1. Egy nagy Kezdet (Ouverture) a „Portici Néma” énekes Játékból, Auber Ur után.

2. *Hajlékonyságok* (Variationok) Nemzeti Indulatban (Thema) a Hegedűn, Pechatsek Ferencz Ur után⁴⁴, Ludvig ur⁴⁵ által.

3. *Egy magános Ének*, a’ „Tolvaj Szarka” énekes Játékból Nemzeti Nyelven, énekelve Theindl⁴⁶ Ur által.

⁴² A színlapot ismerteti: FRIGYIK 2003. 2/2. 11. Fotómásolatát közli: PATKA 1988. 47.

⁴³ A régi jó időkbl. = VFH 1887. 60. sz. (december 31.) 3. A bevezető rész a következőképpen hangzik: „Veszprém multjából érdekes emlék birtokába jutott megyei alispánunk, ki tudvalevőleg fanatikus gyűjtője a régiségeknek. A nagybecsű emlék egy eredeti színlap 1834-ből, melyen az akkori templomi zenekar tagjai egy jótékonycélú előadása jeleztetik, a templomi zenészek özvegyei nyugdíjalapjára. Azóta persze a szereplők is – a gyűjtők s a nyugdíjalap is meghalt. Pedig kár. Mivé lett volna ez alap a lefolyt 54 év óta! Ime a furcsa stylusu színlap, teljes eredetijében.” – A magyar-német nyelvű színlap egy példánya az OSZK Színháztörténeti Tárában is megtalálható, tartalmát röviden ismerteti: FRIGYIK 2003. 2/2. 13. A szöveget az eredetivel összevetve közöljük újra. OSZK Színháztörténeti Társ., Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1834. február 23. Az előadás címe: *Egy Musikai Akadémia/ Eine musikalische Akademie*. – Az eset nem egyedülálló. Az 1813. december 13-án és 1816. május 28-án tartott *Musikalische Akademie* nyomtatott plakátjának fotómásolatát közli: M. TÓTH 1998. 148–149.

⁴⁴ Pechatsek magyar témára írt zeneművéről van szó.

⁴⁵ Ludwig Ferenc a veszprémi székesegyházi zenekar egyik vezető művésze, kitűnő hegedűművész, Ruzitska Ignác (1777–1833) halála után első koncertmester. 1848-ban a veszprémi nemzeti őrsereg katonazenésze, részt vett a Dráva-vonal védelmében. Veszprémi működéséről: M. TÓTH 1998. 26., 78., 87., 123–124.

⁴⁶ Theindl Izidor (1807–1871) basszista Rossini operájának áriáját adta elő. Theindl 1867-ben rövid ideig a székesegyházi karmesteri állást is betöltötte. Veszprémi működéséről: M. TÓTH 1998. 26., 30., 78., 88., 124

4. *Egy nagy mesterséges Kettős Viadal Fortepianon, Hajlékonyságokkal „Wilhelm Tell” énekes Játékból, a szép mesterségek két pl. t. Barátnéi által.*⁴⁷

5. *Andalgás, Vadász-Kürt és Guitarre kísérés*⁴⁸ mellett, énekelve Theindl Úr által.

6. *Béfezésül egy Divertimento Maschina – Trombitán, Havlitsek Urtól, a szerző által.*⁴⁹

A szegényebb résztvevők 20 ezüstkrajcár belépti díj befizetésével, az előkelőbb urak önkéntes adakozással (felülfizetéssel) élvezhették a kitűnő koncertet és támogathatták a nemes célt.⁵⁰ A hangverseny 232 ezüstforint 30 krajcárt jövedelmezett.⁵¹

1843-ban egy városi *műkedvelő társulat* szerveződéséről tudósított az országos sajtó.⁵² Feltehetőleg arról a jótékonysági estről van szó, amelyet Zsoldos Ignác javaslatára, Kliegel javára⁵³ rendeztek április 20-án. Ezen Theindl [Izidor] és Vurda Emánuel⁵⁴ adtak hangversenyt, Benza⁵⁵ és Szathmáriné⁵⁶ „színész tagok” dalokat adtak elő. A pápai cigányzenekar is fellépett, s közben „több műkedvelő ura” szavalatai is elhangzottak. Fischer Mór herendi gyáros porcelántárgyakat ajándékozott a sorshúzáshoz. A sajtó arról árado-

⁴⁷ A Honművészen megjelent tudósítás szerint a *Tell Vilmos* részletét Kuntz Antónia kisasszony és „a zirci apátság ügyvédének kisasszonya” adta elő. Vö.: Hangászat. Veszprémi hangverseny. = Honművész 1834. 21. sz. (március 13.) 168. – Tudjuk, hogy az apátság ügyvédje Reguly István volt, akinek egyik lánya volt a közreműködő. Fia, Reguly Antal, a neves etnográfus.

⁴⁸ értsd: vadászkiürt és gitár kísérés

⁴⁹ A devertissiment szerzője és előadója is Havlitsek volt. Havlitsek Ferenc a veszprémi székesegyházi zenekar vezető művésze, trombitása volt. Veszprémi működéséről: M. TÓTH 1998. 26., 53., 77–78.

⁵⁰ A régi jó időkben. = VFH 1887. 60. sz. (december 31.) 3.

⁵¹ Hangászat. Veszprémi hangverseny. = Honművész 1834. 21. sz. (március 13.) 168.

⁵² Honderű 1843. 8. sz. 287.

⁵³ Feltehetően Kliegl József (1795–1870) festőművész, feltaláló betűszedő gépének támogatásáról van szó. E célból Pesten 1842-ben a Kliegl-könyvet is megjelentették, amelynek bevételeit fordították a szegény feltaláló megsegítésére. Vö. SZINNYEI VI. 1899. 550–553.

⁵⁴ Vurda Emánuel műkedvelő énekes, veszprémi lakos.

⁵⁵ Benza Károly (1812–1872) énekes (basszbariton) színész, rendező, az olasz iskola hagyományok követője. Kezdetben vidéken, 1844–1864 között a Nemzeti Színházban játszott. Vö. SZÉKELY 1834. 83.

⁵⁶ Szathmáry Dániel (1808–1848) színész felesége Farkas Lujza (1818–1893), Farkas János színész lánya volt, akit 1834-ben vett el. Farkas Lujzát édesapja korai halála után Horváth József és Fejér Károly színingazgatók nevelték, már háromévesen apróbb szerepeket játszott. Kezdetben Horváth Alojzia néven lépett fel Veszprém, Pesten és Szabadkán. Az 1830-as években naiva-, később hősnőszerepeket alakított. A Nemzeti Színházban töltött második időszakában (1857–1891) anyaszerepekben aratott sikereket. Vö. SZÉKELY 1994. 204., 725.

zott, hogy a jótekonyság mellett „mennyi műelményben” lehet része a résztvevőknek.⁵⁷

1847-ben a zsidók körében indult mozgalom egy *kölcsönkönyvtár* létesítésére.⁵⁸ Ezzel a német és magyar nyelvű drámairodalom termékeihez is több juthattak hozzá.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a város közönsége a felvilágosodás korától kezdve egyre inkább elfogadta a színészet világát, a magyar színészet létjogosultságát, amelyben sokáig nem vált szét a vaskos humorral fűszerezett vásári komédiázás és a magasabb művészi színvonalat képviselő színjátás. Az esztétikai igénytelenséggel fellépő színjátás fokozatosan háttérbe szorította az olcsó hatást keltő szórakoztatási formákat.

A magyar színháztörténet az 1790–1849 közötti korszak a hivatásos színjátás kialakulásának időszaka, amelyben fontos szerep jutott a színházi kultúrának a polgári nemzeti identitás kialakításában. A több mint fél évszázad változásait a „színjátéktípusok együttélése” alapján Kerényi Ferenc négy fejezetre osztotta.⁵⁹ Az *első műsorréteg* az 1790-es években alakult ki a két magyar kulturális központban, Kolozsvárott és Pest-Budán, mely a szentimentalizmus hatására a klasszikus tragédia helyett az érzékenyjátékot, a vígjátékot és az énekesjátékot helyezte előtérbe, s az ún. éneklő-síró iskolát, előadói stílust teremtette meg.

Az *első műsorréteg* a vándorszínészet segítségével vált országos műsorréteggé az 1810-es évek végéig, miközben kialakult a *második országos műsorréteg*, amelynek vezető műfaja a vitézi játék lett. Az eredeti magyar vígjátékot a magyarított külföldi vígjátékok helyettesítették, s az irodalmilag képzetlen, a magyar nyelvet sem mindig értő közönséget a zenés darabokkal, s a zenés színjátékot pótló látványosságokkal (pl. quodlibet)⁶⁰ próbálták megtartani.

A *harmadik műsorréteget* a romantika színpadi forradalma teremtette meg az 1820–30-as években, amely Kisfaludy Károly és Katona József életművében csúcsosodott ki. A különböző színjátéktípusokban a fejlődés két irányba mutat: a vitézi játéktól az átromantizált történelem felé, a magyarított vígjátékokon át a korabeli társadalom vígjátéki ábrázolása felé.⁶¹ Kisfaludynál megjelenik a külföldet majmoló arisztokrácia, a jószágán élő vidéki maradi

⁵⁷ Ferenczy János: Levelezések. Veszprém, ápril. 1-én. = Regélő 1843. 30. sz. (április 13.) 952–953.

⁵⁸ HUDI 1987. 458., Életképek 1847. I. 4. sz.

⁵⁹ KERÉNYI 1981. 12–13.

⁶⁰ A *quodlibet* (magyarul: *ahogy tetszik*) prózai és énekes játékok részletei voltak, amelyeket rendszerint három felvonásra osztva jelmezben mutattak be. Fő célja az önfeledt szórakoztatás volt.

⁶¹ KERÉNYI 1981. 174.

nemesség bírálata. A színikritika egyre inkább számon kérte az írókon az eredetiséget.⁶²

A *negyedik országos műsorréteg* a liberális színházpolitikai elvek megvalósulását jelentette, amely a krónikásdráma, a népszínmű, az opera és a balett előretörését hozta. A vidéki színházak az 1837-ben megnyitott Nemzeti Színházat tekintették mintaadónak. A sikeres vígjátékokat, népszínműveket, zenés darabokat a szabadaságharc utáni évtizedekben is előszeretettel műsorra tűzték.

Ahhoz, hogy a vándortársulatok sikeresek legyenek, a közönség nevelésére is szükség volt. A helyi közizlés formálásában fontos szerepe volt az értelmiségnek. *Pápay Sámuel* (1770–1827) uradalmi ügyvéd 1808-ban Veszprém adta ki magyar irodalomtörténetét – az első rendszeres magyar nyelvű irodalomtörténetet –, amelyben a nemzeti nyelv fejlesztésétől, az akadémia felállításától, a magyar nyelvű sajtótól, a tudományt és mesterségeket elősegítő közintézményektől és „a’ haszonnal mulattató Játékszínektől” várta, hogy Magyarország mielőbb felzárkózik és utoléri a művelt európai nemzeteket.⁶³

Az 1789-ban alapított veszprémi nyomda⁶⁴ 1810-ben nyomtatta ki az *Arandó és Miranda vagy-is a’ szerentsétlenséget követi a’ szerentse* c. háromfelvonásos vígjátékot, amelyet E. Sz. G. „készített”. A szignó minden bizonnyal *Eőri Szabó Gábor* pápai ügyvédet rejti, aki a város, a református egyházközség és Veszprém megye közéletében is aktív szerepet játszott. A vígjátékot a színháztörténet *Kótsi Patkó János* (1763–1842) erdélyi színész, színigazgató, drámaíró és műfordító fordításai között tartja számon, azonban a fordítás valójában *Eőri Szabó Gábor* munkája. A színművet zenés betétekkel kiegészítve 1813. július 19-én mutatta be a Rondellában a pest-budai magyar színház.⁶⁵ A vígjátékra elsőként a veszprémi születésű *Horváth Cyrill* (1865–1941) cisztercita szerzetes tanár, irodalomtörténész hívta fel a figyelmet 1886-ban megjelent könyvében.⁶⁶

⁶² KERÉNYI 1981. 182–185.

⁶³ PÁPAY 1808. 423–425.

⁶⁴ A veszprémi nyomda történetét feldolgozta: BÁNDI 1989.

⁶⁵ KERÉNYI 1987. 142.

⁶⁶ HORVÁTH 1886. Horváth József (szerzetesnéven Cyrill) 1865. november 25-én született Veszprém-ben, ugyanitt járt iskolába, majd a VI. gimnázium után Zircen a cisztercita rend növendéke lett. Tanulmányait Zircen, majd az innsbrucki és a budapesti egyetemen végezte. 1889-ben bölcsészdoktori, 1890-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett, 1895-ben egyetemi magántanárrá habilitáltatott. Tanárként a rend bajai és egri gimnáziumában tanított. Tudományos munkássága a középkori és kora újkori magyar irodalomtörténetet gazdagította.

A Veszprémben élő nemesi értelmiség tagjai, a katolikus és protestáns lelkészek, a honoráciorok, a vagyonosabb kereskedők – köztük a zsidók – is látogatták a füredi gyógyfürdőt, s a fürdői játékszín, majd 1831-ben átadott állandó színház, a közelében felépült aréna (nyári színpad) kizárólag magyar nyelvű előadásait.⁶⁷ A Sümegen élő színházalapító *Kisfaludy Sándor* (1772–1844) költő érdemeit *Szabó Imre* veszprémi papi szeminárium igazgatója is méltatta halotti prédikációjában, amely bizonyítja, hogy a művelt papság idejekorán fölismerte a magyar irodalom és művészet nemzeti kultúrában betöltött szerepét.⁶⁸

A HIVATÁSOS SZÍNJÁTSZÁS KEZDETEI

A magyar nyelvű színjátszás 1790-ben bontakozott ki, amelynek a XIX. század első harmadában Erdélyben Kolozsvár, Magyarországon Pest-Buda, Kassa, Debrecen, Miskolc, a Dunántúlon Székesfehérvár volt a központja. A jelentős német polgársággal rendelkező városokban a magyar és német színtársulatok küzdöttek az elsőbbségért, de a német társulatok a reformkor kiteljesedésével szinte mindenütt háttérbe szorultak.

A magyarországi németiségnek a Pesten 1812-ben felépített 3500 főt befogadó nagy színház lett a színházi központja. A kezdetben úri bérlők, majd 1824-től német színészek által üzemeltetett színház a bécsi Burgtheater, az udvari opera és a három külvárosi színház műsorpolitikáját követte. A német színjátszásnak Nyugat-Magyarországon Pozsony, Sopron, Győr, Szombathely, Észak-Magyarországon Kassa, Dél-Magyarországon Pécs, Arad, Temesvár, Nagybecskerek voltak a bázisai. A reformkorban már csaknem minden nagyobb városnak volt színháza. A közönség megtartása érdekében a német színházak is alkalmazkodtak a politikai változásokhoz és egyre több magyar darabot fordítottak le és mutattak be. A siker érdekében a színműveket, ha tehették, magyar dalbetétekkel adták elő.⁶⁹

A dunántúli magyar nyelvű színjátszásnak 1818-tól Székesfehérvár volt a központja. A német kultúrájú városban a magyar nemesség, a magyar értelmű polgárok és a vármegye hathatós pártfogásának köszönhetően a magyar színház tartósan fenn tudott maradni.

⁶⁷ A füredi színházépítés körülményeiről: HUDI 2008. 26–41. A kötet második, forrásközlő részében az adakozók listáit is közöljük.

⁶⁸ SZABÓ 1844. A könyv címlapjának fotóját közli: BÁNDI 1989. 32.

⁶⁹ PUKÁNSZKI 2002. 429–434.

1820 májusában-júniusában a Szalay Ferenc⁷⁰ igazgatása alatt álló társulat játszott Veszprémben. Működésük emlékét három színlap őrzi. Ezekből kiderül, hogy május 24-én, szerdán este 7 órakor a *Királyunkért, és hazánkért utolsó tsepp vérünket* c. háromfelvonásos „érzékeny játékot”, amelyet Henzler után Ernyi Mihály fordított magyarra, Langer „úr szálájába[n]”, vagyis Langer Ferenc órásmester házána adták elő.⁷¹

Május 25-én, csütörtökön este 8 órakor ismét egy háromfelvonásos szomorújátékot adtak, amelyet Srődertől Láng János fordított magyarra. A *Szerentsétlen házasság* c. színmű bizonyára elnyerte a közönség tetszését. Május 27-én, szombaton a *Tatárok Magyarországon* c. darabot Vitéz József színész „hasznára” adták.⁷² Az előadásokra háromfajta belépőjegyet lehetett váltani: az első hely 1 forint, a második 30 krajcár, a harmadik 15 krajcárba került, ami azt jelenti, hogy a helyárak egy-egy osztályban 50 %-kal csökkentek az előzőhöz képest.

Az előadások a következő héten is folytatódtak. Május 30-án, kedden Kurbély György (1755–1821) veszprémi püspök⁷³ tiszteletére „Egy igaz történeten épült Hazai Néző Játékot”, az ötfelvonásos „*Szent István, a magyarok-első keresztény királlyá*” c. darabot adták elő. Úgy tűnik, szerdán pihenőnapot tartottak, vagy a következő előadásra készültek, melyet június 1-re hirdettek meg. „Nagyságos Horváthné asszonyság” udvarán a „*Zöld Martzi*” nevű haramia-drámát mutatták be. Az előképszerű jelenetben az ország leg híresebb haramiáját lóháton, „nagy készülékekkel”, azaz megfelelő díszletekkel és statisztériával este 8 órakor láthatta a közönség.⁷⁴

1821-ben Balog István székesfehérvári társulata játszott Veszprémben. Naplójából pontosan ismerjük az előadott darabokat és a napi bevétel nagyságát:⁷⁵

1. sz. táblázat

Balog István színtársulata által 1821-ben bemutatott színművek és a napi bevétel alakulásának kimutatása

⁷⁰ Szalay Ferenc életrajzát a színháztörténeti kutatás nem ismerte. Vö. SZÉKELY 1994. 721. Kerényi forrásgyűjteményéből kiderül, hogy 1819-ben már a székesfehérvári társulat tagja volt, Pesten is fellépett. Vö. KERÉNYI 2000. I. 41., 44., 47., 50., 54.

⁷¹ FRIGYIK 2003. 2/2. 11. OSZK Színháztörténeti Társaság, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1820. május 24.

⁷² FRIGYIK 2003. 2/2. 11. OSZK Színháztörténeti Társaság, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1820. május 25. A színlapon a következő előadást is feltüntették.

⁷³ Életrajzát megírta: HERMANN 1947.

⁷⁴ FRIGYIK 2003. 2/2. 11. OSZK Színháztörténeti Társaság, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1820. május 30. A színlapon a következő előadást is jelezték.

⁷⁵ BALOG 1928. 10.

Hónap	Nap	Darab címe	Bevétel (forint)
július	21. szombat	Kemény Simon, Országút[félen levő ház]	16
	22. vasárnap	Zűrzavar	12
	24. kedd	Gróf Benyovszky	10
	26. csütörtök	Tündér kastély; tabló	20
	28. szombat	Quodlibet [egyveleg]	18
augusztus	4. szombat	Házi orvosság	10
	5. vasárnap	Kelepce	21
	6. hétfő	Kulmhegyi haramiák	10
	7. kedd	Bánom, hogy megházasodtam	deficit
	9. csütörtök	Lanassza	10
	11. szombat	Peleskei nótárius (Bevétel fele Nemesinéé)	33
	12. vasárnap	Bakőz	20
	16. csütörtök	Berényi Jolán	10
	18. szombat	Quodlibet, Etsedi	100
	20. hétfő	Báthori Mária	20
	21. kedd	Politikus csizmadia	deficit
	22. szerda	Az élet álom	4
	23. csütörtök	Stadinger	23
	25. szombat	Mária Terézia (Fele Szentpéterié)	23
	26. vasárnap	Tulokmányi	40
	27. hétfő	Quodlibet: Csörgő, Ujhold, Szabólegény	50
	28. kedd	Bohó Misi	32
	30. csütörtök	Cserni György	29.
szeptember	1. szombat	Themistocles	4
	2. vasárnap	Talált gyermek	32
	3. hétfő	Árulás és szerelemfáltás	30
	4. kedd	Frigyesi Elek	deficit
	5. szerda	Szerelem gyermeke	15
	6. csütörtök	Insurgensek	45
	8. szombat	Ilka	15

Balog társulata Keszthelyről érkezett Veszprémbe, ahol megkezdte előadásait, de közben egy ízben néhány napra (július 29.–augusztus 2.) Balatonfűredre is ellátogattak. Szeptember 9–11. között Palotán léptek fel, onnan nyilván Fehérvárra mentek. Feljegyzéseiből azt is tudjuk, hogy augusztus 30-

án egy Farkas nevű színész⁷⁶ csatlakozott hozzájuk. A kimutatásból fény derül arra, hogy jutalomjáték esetén a bevétel fele illette a kedvezményezett színészt. Három estén ráfizetéses volt az előadás, egyébként is szerény bevétellel kalkulálhattott.

1823-ban a székesfehérvári társulat igazgatója *Kolosváry Pál*, Fejér vármegye főszolgabírája volt. A társulat élén *Horváth József* aligazgató⁷⁷ állt. A társulatban rajta kívül 8 férfiszínész, 4 asszony és 3 gyermekszínész játszott. A társulatnak tagja volt Kárpentzky János, Komlóssy Ferenc, Kőszeghy Alajos, Murányi Zsigmond, Nagy István, Nagy Mihály, Tóth István, valamint Vársárhelyi Károly, a nők közül Horváthné Heteyi Eszter, Kántorné Engelhardt Anna, Komlóssyné Czégényi Erzsébet és Murányiné Lefèvre Terézia. A gyermekszerepeket a három Murányi-testvér: Sándor, Antónia és Zsigmond alakította. A „szín-mesteri” feladatokat Nagy István, a sűgő munkáját Könyves Máté látta el. A cédulahordó Takáts István volt. Amíg a társulat Fehérváron játszott, a város pénztárost és 16 tagú zenekart biztosított számukra.⁷⁸

Horváth József társulata 1823. január–június folyamán Fehérváron játszott, majd július elején Veszprémbe jött át, ahonnan három nap múltán visszatért. Július 7-én *A' magyarok 1-ső Jóltevője* c. egyfelvonásos drámát és *Az elégett ház* c. egyfelvonásos vígjátékot adták elő. Július 8-án az ötfelvonásos *Octávia* c. szomorújátékot, 9-én a *Korzikaiak Magyar Országban* c. ötfelvonásos vígjátékot mutatták be.⁷⁹ Július 20-án ismét Fehérváron léptek fel, s az év hátralévő részét is ott töltötték.

1824-ben *Horváth József* és *Komlóssy Ferenc*⁸⁰ társigazgatósága alatt, Fejér vármegye támogatásával működött a társulat, amely a tavaszi idényben Fe-

⁷⁶ A fehérvári társulatnak tagja volt Farkas János, de ő 1820-ban a vendégjáték után Pesten maradt, ott hunyt el tüdőbajban július 12-én. Vö. SZÉKELY 1994. 203. Rajta kívül mást nem ismer a lexikon, aki ekkor szóba jöhetne.

⁷⁷ Horváth József (megh. 1830) 1808–1812 között Debrecenben játszott, 1818-ban a székesfehérvári társulatnak alapító tagja, 1820–1824 közt aligazgatója, 1824-ben társigazgatója volt. 1825-ben a pozsonyi országgyűlésre küldött társulat aligazgatója, ezután 1829-ben bekövetkezett balesetig Erdélyben játszott. Kolozsváron hunyt el. Hősi és apaszerepekben ért el sikereket. Vö. SZÉKELY 1994. Felesége Heteyi Eszter színésznő volt. Vö. SCHÖPFLIN II. 270.

⁷⁸ KÖNYVES 1824. 4–5. A felhasználható színházi zsebkönyvekről tájékoztatást nyújt: HANKISS-BERCZELI 1961.

⁷⁹ KÖNYVES 1824. 10.

⁸⁰ Komlóssy Ferenc (1797–1860) színész, szíinigazgató, drámaíró és rendező. 1813-ban lépett színpadra, 1818-ban a fehérvári társulatnak alapító tagja, 1824–1826 között társigazgatója, 1828–1834 között a Dunántúli Színjátszó Társaság igazgatója, 1834–1837 között a kassai színház bérelője és igazgatója, 1841–1845 között operát is játszó vidéki társulatok élén állt, 1845-től a pesti Nemzeti Színházban működött különböző adminisztratív munkakörökben. 1831. július 3-án ő nyitotta meg a balatonfüredi színházat. Komikus és idősebb karakterszerepekben aratott sikereket. Vö. SZÉKELY 1994. 401.

héváro, május-júniusban Pesten, majd Fehéváro, július 1-től Füreden játszott.⁸¹ Augusztus 1–19. között Veszprémben 8 alkalommal léptek fel. Augusztus 1-én a *Benjámín Lengyelországból*, 2-án a *Béla futása*, 3-án a *Tettetett Catalani*, 4-én a *Donna Dianna*, 7-én a *Két szó, és Médea*, 8-án a *Bujdosó Ámor*, 12-én a *Cserni György*, 19-én a *Svajtzer familia* c. darabokat adták elő.⁸² Augusztus 22-től november végéig ismét Fehéváro, ahonnan december elején visszatértek Veszprémbe, ahol 10 alkalommal 11 darabot játszottak. December 2-án a *Favorita*, 4-én *Az árva gyilkos*, 5-én a *Szerelem mindent véghez vihet*, 6-án *Az élet csak álom*, 8-án a *Fetske Demeter*, 9-én a *Házi doktor*, 11-én *Doktor Fauszt*, 12-én az *Egymást bosszantók*, 14-én a *Veszprémi csata*, 16-án a *Ki tudja, mi haszna lehet annak és a Csókvári lakodalom* c. színműveket adták.⁸³

A decemberi fellépés idejéből két színlap maradt fenn. Ezekből kitűnik, hogy az évkönyv nem pontos adatokat közölt. December 8-án, szerdán két rövidebb vígjátékot mutattak be. Először Komlóssy Ferenc *Fecske Demeter, a városi bakteri* c. egyfelvonását adták elő, majd a kétfelvonásos *Aurelius Commodus, és a Szaba [Sába] királyné* c. „új vígjátékot” adták, amelyet Komlóssy Schaden után magyarosított.⁸⁴ A Városlődön játszódo Fecske Demeter főszereplője a helyi bakteri (Rácz Sándor⁸⁵ játszotta) volt, akinek egy Rózsika nevű gyámleánya (Némethiné asszony játszotta⁸⁶) volt. A mellékszerepekben a színészek két deákot, a falu nótáriusát és négy szomszédot testesítettek meg. A falusi bohózat mellett az Aurelius Commodus a városi színjáték típusát képviselte. Aurelius Commodus a vendégfogadó volt (Horváth József), felesége a Korona nevet viselte (Horváthné), a cselekményeket egy Széppataki nevű színész (Komlóssy alakította) és egy Rókási nevű prókator (Rátz úr) bonyolította. Reinhold egy gazdag veszprémi kerekedo volt, akit Kárpentzky úr alakított.

December 9-én, csütörtökön a színházi zsebkönyvtől eltérően Czigler német szerző művét, *Az udvarbíró a kakasülön, vagy a papagáj halála* c.

⁸¹ KÖNYVES 1825. 15., KERÉNYI 1990. 156.

⁸² KÖNYVES 1825. 15.

⁸³ KÖNYVES 1825. 16.

⁸⁴ FRIGYIK 2003. 2/2. 12. OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1824. december 8.

⁸⁵ A színlapon Rátz nevű színész szerepel. Rácz Sándor (1785–1859) komikus színész. 1810-ben Kolozsváron kezdte pályáját, 1823-ig Erdélyben, ezután Miskolcon játszott, a Miskolcon megforduló társulatokhoz szerződött, velük kisebb turnékon vett részt. Vö. SZÉKELY 1994. 632. Veszprémi működése nem volt ismert.

⁸⁶ Életrajza nem ismert, talán az 1803–1821 között Debrecenben, Kolozsváron és Marosvásárhelyen játszó Némethi Sándor feleségéről lehet szó. Vö. SZÉKELY 1994. 550–551., KERÉNYI 2000. III. 1360.

háromfelvonásos vígjátékot adták.⁸⁷ December 11-én a Klingermanntól fordított „nagy tüneményes játék”, az ötfelvonásos *Doktor Fauszt* került színre.⁸⁸ 1824-ben egy-egy darabban 8–9 színész lépett fel, a háromfajta helyárat 50, 30, 18 krajcárban állapították meg.

1825-ben a *Horváth-Komlóssy-féle* székesfehérvári társaság megfordult „Pesten, Veszprémben több ízben, Füreden, Zomborban és Maria-Theresiopolban.” Felléptek Bács vármegye főispánjának, Győry Ferencnek a beiktatási ünnepségén, melyen „hazánk kedves lányai” is nagy számban vettek részt.⁸⁹ Veszprémben is kedvezően fogadták őket, melynek hangot is adtak: „Tek. Veszprém Vármegye Hazafiainak hasonló háladatossággal tartoznak az igazgatók mellyet nyilván bebizonyítani leg szentebb kötelességeknek tartják.”⁹⁰ A színtársulat 1825-ben a Székesfehérvár–Veszprém–Zombor–Mária-Theresiopol–Székesfehérvár–Balatonfüred–Székesfehérvár–Pozsony útvonalon járt és január–december vége között 119 alkalommal lépett fel. A válogatott színészekből álló társulat szeptembertől a pozsonyi országgyűlés követeit szórakoztatta.

A fehérvári színtársulat az április–május hónapokat töltötte Veszprémben. Áprilisban a következő 9 darabot adták elő: *Kulmhegyi haramiák*, *Tudálékos*, *Preciosa*, *Burgundiai gróf*, *Odioso*, *Csuda szekrény* (Göde István hasznára), *Tudálékos* (másodszor), *Természet leánya*, *Zrínyi Miklós*. Májusban 12 színdarabot láthatott a közönség: *Mexikói vőlegény*, *Hívség győzedelme*, *Preciosa*, *Kérők*, *Veszprém esete*, *Mátyás király és a’ kolozsvári bíró*, *Elátkozott herceg*, *Benjámín Lengyelországból*, *Testvérek ellenkezése*, *Genfi árva*, *IV. Béla*, *Kronstaini harc*. Május végén már Zomborban léptek fel; először az *Imre* és az *István*, a *magyarok jóltevője* c. színműveket láthatta a közönség.⁹¹

1826-ban *Balog István* társulatával tavasszal Vácra ment, bejárta a Felvidéket, majd Mosonon, Bőnyön, Kisbéren át Veszprémbe jött és októberben három napot itt töltött. A megyegyűlés vonzotta, de nagy jövedelemre így sem számíthatott. Október 10-én a *Rinaldo* (34 ft), 11-én a *Mókus* (30 ft), 12-én a *Sankridából*, *Don Juanból*, *Szabólegényből* összeállított *quodlibet* (40 ft), a *Boritzki* (30 ft) került színre.⁹² Innen Kővágóörsre, onnan Badacsonyba men-

⁸⁷ FRIGYIK 2003. 2/2. 12. OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1824. december 9.

⁸⁸ Az 1824. december 9-i színlapon feltüntetett hirdetés alapján.

⁸⁹ KÖNYVES 1826. 4–5.

⁹⁰ KÖNYVES 1826. 5–6.

⁹¹ KÖNYVES 1826. 14–15.

⁹² BALOG 1928. 11.

tek, ahol a Jeszenszky uraságnál egy szobában léptek fel (16 ft). Badacsonyan Kisfaludy Sándorral is találkozott, aki a színházügyről diskurált vele.⁹³

1828-ban döntő változás állt be a dunántúli színjátszás történetében. Október 1-én Vas vármegye közgyűlésén döntöttek a *Dunántúli Színjátszó Társaság* felállításáról. Vas vármegye felszólította Győr, Sopron, Somogy, Veszprém és Zala vármegyét, hogy évenként meghatározott összeggel támogassa a társulatot. Győr, Vas és Zala megye havi összeggel, Veszprém és Sopron megye segélyösszeggel támogatta a társulatot.⁹⁴

Komlóssy Ferenc Dunántúli Színjátszó Társasága 1829-ben számos helyen megfordult. Játszottak Egerben, Gyöngyösön, Budán, Veszprémben, Balatonfüreden, Zalaegerszegen, Nagykanizsán, Sümegen, Szombathelyen és Sopronban. A Veszprémben előadott darabokat nem ismerjük, mivel a színházi zsebkönyv csupán az egész évben előadott darabok címét közölte.⁹⁵

Ekkor a társulat 10 férfiből, 7 nőből, 1 gyermekszínészből (Kőrösi Mimi) állt. A férfiak között találjuk Baranyi Pétert, Földvári Vincét, Jánosi Sándort, Kátz Pált, Körösy Ferencet, Nagy Istvánt, Rásky Józsefet, Tóth Istvánt és Véghelyi Józsefet. A női szerepeket Bernáthné Szepesi Franciska, Fülöpné Fügedi Zsuzsanna, Hivatal Anikó, Komlóssyné Czégényi Erzsébet, Kőrösiné Strom Katalin, Molitoris Cecília és Raics Zsófia alakította.⁹⁶ Vígjátékot, melodramát, nemzeti drámát, szomorújátékot, vitézi játékot egyaránt játszottak.⁹⁷ A sugó feladatát Posgay János látta el, a teátrum szolgája Juris Pál volt.

Az év őszén *Fejér Károly*⁹⁸ társulata is fölkereste Veszprémet, melyet egy színlap bizonyít. November 9-én, hétfőn este 7 órakor a *Kotzebue La' Peyrouse, vagy az ártatlanság' paraditsoma* c. magyarított kétfelvonásos érzékeny drámáját mutatták be, amely után egy fényes vitézi tabló következett. A „Déli szigeteken” játszódó történet az európai és őslakos civilizáció találkozásáról szól. A főhős, La' Peyrouse az új tartományok felfedezésére kiküldött francia (Hollósy) családtagjaival és Adolf nevű testvérével, nyilván Chaerville hajóskapitány segítségével ér a történet helyszínére, ahol találkozik Malvinával, a „vadleánnyal” (a vadon leányával) és fiával. A *Blau Bart, vagy a' kék szakállu vitéz kegyetlenkedése az ő hetedik feleségén* c. tabló („néma

⁹³ BALOG 1928. 11–12.

⁹⁴ A' Dunántúli Színjátszó Társaság alkotása, és szerződési szövetsége. = KISS 1832. 5–8.

⁹⁵ POSGAY 1829.

⁹⁶ POSGAY 1829. 12.

⁹⁷ POSGAY 1829. 13–16.

⁹⁸ Fejér Károly, másként Károlyi József (1790–1877) színész, 1817-től játszott, 1820-tól kisebb társulatok igazgatója volt. Alacsony termete miatt elsősorban vígjátéki karakterszerepeket játszott. A szabadságharcban Bem erdélyi hadseregében hadnagyként harcolt. Vö. SZÉKELY 1994. 209. Veszprémi működése nem volt ismert.

ábrázolat”) a rémdráma eszközkészletével kívánt hatni a közönségre, amely 50, 25, 15 váltókrajcárért válthatott jegyet a színházban.⁹⁹

1831-ben *Komlóssy* társulata a Baja–Halas–Kecskemét–Pest–Buda–Veszprém–Kiscell–Sümeg–Keszthely–Balatonfüred, majd a Zalaegerszeg–Székesfehérvár–Győr útvonalat járta be.¹⁰⁰ 1831. május 15–19. között Veszprém-ben léptek fel. Május 15-én a *Hűség próbája* c. háromfelvonásos vitézi játékot, 16-án a *Leányok formaruhában* c. kétfelvonásos énekes játékot adták, utána bál következett. Május 17-én a *Királyi parancsolat* c. négyfelvonásos vígjáték ment, május 19-én a *Harminc esztendő játékosa* c. ötfelvonásos érzékeny játékot adták.¹⁰¹

1831. május 24-én már Kiscellben tartózkodtak a színészek, ahol 24-én, 25-én és 26-án léptek fel.¹⁰² Választásuk nem volt véletlen, ugyanis május 25-én Győr, Sopron, Vas, Veszprém és Zala vármegyék küldöttsége Kiscellben tartott közös gyűlést, ahol a *Dunántúli Színjátszó Társaság* állandósításáról döntöttek. A társulat főigazgatójává *Kisfaludy Sándor* országszerte ismert költőt választották, s megállapodtak abban, hogy *Komlóssy Ferenc* társulata ezentúl minden megyében 2 hónapot játszik, nyáron Füreden is 2 hónapot. Komlóssyt utasították, hogy a társaságát „hasznos tagokkal erősítse”. (Ennek köszönhető, hogy a társulathoz szegődött vendégszerepre Pergő Celesztin és id. Lendvay Márton.) Mindegyik érintett vármegye megígérte, hogy a társaságot anyagilag támogatja és a színészek fuvarozásáról is gondoskodik. Füreden ekkor már gyors ütemben épült a 400 személyes színház – a Dunántúl első, az ország harmadik közsínháza –, amelyet július 3-án ünnepélyes külsőségek között nyitottak meg a nagyközönség előtt. A füredi színház építését többek közt a veszprémi püspök, a káptalan, a vármegye, a zirci és tihanyi apát is támogatta. Az ünnepségen a gyógyfürdőt látogató veszprémiek és Veszprém megyeiek is nagy számban részt vettek. Az első évadot azonban beárnyékolta a közeledő kolerajárvány, amely sok ember halálát okozta.

1832-ben *Komlóssy* maximálisan igyekezett megfelelni a szerződésnek: társulatával Székesfehérvárról indulva Kaposváron, Zalaegerszegen, Szombathelyen, Veszprém-ben, Keszthelyen, Komáromban, Balatonfüreden, Győr-ben, majd 1833 elején Pozsonyban is fellépett.¹⁰³ 1832-ben társulata kipróbált színészekkel gyarapodott: Balogh (Balog) István, Csígyó Lajos és Boócz Nina

⁹⁹ FRIGYIK 2003. 2/2. 13. OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1829. november 9.

¹⁰⁰ KISS 1832. 11–21.

¹⁰¹ KISS 1832. 15.

¹⁰² KISS 1832. 15.

¹⁰³ KISS 1833. 11., KERÉNYI 1990. 162.

szerződtek hozzá, ugyanakkor Nagy István és Markovits Mária búcsút vett a társulattól.¹⁰⁴

Balog István társulatával 1832. szeptembertől a Sopron–Ság–Sárvár–Devecser útvonalat járta be és október 18-án vagy valamivel előtte érkezett Veszprémbe, ahol október 18.–november 21. között léptek fel. A teremért („szaláért”) 4 forint bérleti díjat, „czéduláért” 5 forintot fizetett, „musika nem volt”. Október 30-án nem tudtak fellépni: „Alpensengerek”¹⁰⁵ voltak és kevés ember jöven nem játszottunk. Ekkor jártam Somogyban a ládámért.”¹⁰⁶

2. sz. táblázat

Balog István színtársulata által 1832-ben bemutatott színművek
és a napi bevételek alakulásának kimutatása

Hónap	Nap	Darab címe	Bevétel (forint)
október	18.	Falusi borbély, Vérpohár	25
	19.	Mókus, Dobozi	37
	23.	Don Juan	30
	25.	Andalgók, Szabólegény	30
	26.	Bakonyi tolvajok, Mátyás koronázása	52
	28.	Kártigám, Feleségem alnamja	50
november	3.	Tündér Ilona, „órákijátszással”	52
	5.	Mátyás deák, Vaskorona (Gál javára)	20
	7.	„Esső miatt elmaradt.”	–
	9.	Politikus csizmadia, Keresztes vitézek (Farkasé), esős idő	8
	10.	Aranyidő, Hét sváb egy nyúl, „pohár kijátszás”	24
	12.	Ludas Matyi, Genovéva (Csepregié)	30
	16.	Hunyadi László halála (Véghé)	25
	17.	Dámák diadala, Tündérkastély, árnyjáték	29
	19.	Sírásó, Árva patvarista, Utolsó ítélet (Baloghé)	25
	20.	Bánom, hogy megházasodtam, „Sz. M. H. Remete” ¹⁰⁷	30
	21.	Jupiter Theatrum; quodlibet	35

A közönség igényeinek megfelelő tündérvjátékok, vitézi játékok, vígjátékok mellett az árnyjáték és bizonyára az ajándéktárgy-sorsolás („kijátszás”) is vonzerőt jelentett.

¹⁰⁴ KISS 1833. 10.

¹⁰⁵ „Alpesi énekesek”, vagyis osztrák énekesek, jódlizók.

¹⁰⁶ BALOG 1928. 26.

¹⁰⁷ Valószínűleg a „Szent Márton-hegyi remete” rövidítése lehet.

Komlóssy 1833-ban pünkösdi hó közepéig szórakoztatta a pozsonyi országgyűlést, majd Komárom, Győr városokban lépett föl, mielőtt Füredre érkezett. Füred után nem Veszprémbe, hanem Kecskemét felé vette útját, ahol „egy buzgó Polgárnak iparkodása által szép Játékszíni ház épült.”¹⁰⁸ A Kecskeméten töltött 5 hónap után a megfogyatkozott létszámú társulat – amelynek egyes tagjai Budára, mások Kassára szegődtek – Székesfehérvárra vonult vissza, ahol új darabok, „énekes 's dalljátékok” betanulásával készült a következő évadra.

1834-ben Komlóssy Ferenc a kassai színházhoz szerződött, így még kevesebb ideje maradt szerződéses kötelezettségeinek teljesítésére, a dunántúli megyék ellátására. Csak Székesfehérvár, Komárom, Győr, Pápa, Sopron, Szombathely, Kismarton közönsége élvezhette játékát, mielőtt november elején visszatért Kassára.¹⁰⁹

1835-ben sem jutott el a kassai „Színész- és Daltársaság” Veszprémbe. A nyári hónapokban Miskolcon, Egerben, Balatonfüreden, Pápán és Győrben léptek fel.¹¹⁰ 1836-ban május 3-án indult Komlóssy kassai társulata Balatonfüredre, útközben azonban érintette Miskolcot, Egert. Székesfehérvárat, hazafelé menet pedig Komáromot, Pápát, Zalaegerszeget, Gyöngyöst.¹¹¹

Balog István 1836 augusztus–szeptember hónapban a Cegléd–Kecskemét–Fehérvár–Tata–Veszprém útvonalat járta be, innen Nyékre, onnan Baracsára ment.¹¹²

3. sz. táblázat

Balog István színtársulata által 1836-ban bemutatott színművek és a napi bevételek alakulásának kimutatása

Hónap	Nap	Darab címe	Bevétel (forint)
szeptember	24.	Zsák foltját meglelé („4 forint jött be és így elmaradt”)	–
	25.	Botcsinálta doktor	45
	27.	„Korona vérpad”	27
	29.	Csörgő sapka	26
október	1.	Tigris Róbert	40
	2.	Tündér kastély, Zampa	30

¹⁰⁸ BOLDIZSÁR 1834. 9.

¹⁰⁹ BOLDIZSÁR 1835. 12–20.

¹¹⁰ BOLDIZSÁR 1836. 7.

¹¹¹ EMŐDI 1837. 17.

¹¹² BALOG 1928. 38–39.

4.	Cserni [György]	16
6.	„Ujhold. Nagy musika einam”	40
8.	Hajótörés, Koldus	17
9. vasárnap	Garabonciás diák, tabló (búcsúelőadás)	50

1837. november-decemberben *Baky Gábor*¹¹³ színtársulata szórakoztatta a veszprémi közönséget. November 11-én a *Korona és vérpad* „szomorú játékot”, Shakespeare tragédiáját „tűrhetőleg” adták. November 12-én a *Caesario* c. ötfelvonásos vígjátékkal szintén meg volt elégedve a közönség. November 14-kén a *Bársonycipő* került színpadra, mely szintén kedvező fogadtatásra talált. A társulat november 18-kán a *Fejedelmi kegy* c. négyfelvonásos színjátékot is sikerrel mutatta be. Másnap azonban a „*Schweitz völgyi emlék*” vagy másképpen a *Burgundi gróf* a gyakorlatlanság, a rossz szereposztás és gyenge alakítás miatt elégedetlenséget szült. November 21-kén „*Szasszen Julius*” előadása ellen a kritika szintén több kifogást emelt. 23-án *Keresztes vitézek* színmű „jól adatott”. November 25-én *Gyula, erdélyi fejedelem* „Bakyné jutalmául adatott”. November 26-án több rövidebb darabot játszottak. A sikert garantálta, hogy a *Két özvegy* és a *Magának akart, másnak kért* c. vígjáték után havasi tánc következett, melyet *Udvari úr* és *Szabó Júlia* adott elő. November 29-én a *Fiatal férj* c. darab a színészek felkészületlensége miatt majdnem botrányba fulladt.

A következő előadásra december 2-án került sor. A *Venus csillaga* és a *Párizsi naplopó* c. darabokat Farkas és felesége jutalmául adták elő, de itt is megmutatkozott a gyenge szereptudás. 3-án *Nevelés formálja az embert* némi leg kárpótolta a közönséget, mivel erre rendesen felkészültek.

1837. december 5-én Schiller *Cselszövény és szerelem* c. ötfelvonásos szomorújátékában¹¹⁴ néhány színész gyengén játszott. December 9-én az *Angeló* c. darabot Szabó Júlia jutalmául adták. A rossz idő ellenére sokan kíváncsian voltak a közönség kedvencére, akit pontos szereptudás és alakítás jellemzett. Legtöbb esetben rajta múltott, hogy egy-egy darab sorsa nem a csúfos bukás lett.

December 10-én „*Doctor Fauszt*”, majd 11-én *Benjámín Lengyelországból* c. vígjáték adatott. December 12-én Bakyné jutalmául a *Kronsteini harcjáték* c. „regényes színműben” gyönyörködhetett a közönség. 13-án *Természet leánya*

¹¹³ Baky Gábor 1827–1870 állt kisebb vidéki társulatok élén. Mint színész, többféle szerepet alakított. Felesége, Bakyné Kovács Anna 1834-től lépett fel színpadon, általában tragikus hősnőket játszott; alakítását modorosság jellemezte. SZÉKELY 1994. 43.

¹¹⁴ Schiller műve *Ármány és szerelem* néven honosodott meg a magyar drámairodalomban.

c. darabot is sikerrel játszották. Másnap, 14-én *Prágai két néne* szintén „közelégületlenségre adatott”. Valószínűleg ez volt az utolsó előadás.¹¹⁵

1840-ben Stöger János pécsi német színtársulata lépett fel, de az általuk előadott darabokról nem készült beszámoló.¹¹⁶

1841 februárjában Stöger János Székesfehérvárról ismételt levélben kért működési engedélyt, hogy „itt ismét mutatványaiával a' közönséget mulattathassa”. A püspöki prefektus február 15-én kiadta az engedélyt.¹¹⁷ Ezzel párhuzamosan Szemin Antal is beadta kérelmét, de őt – arra hivatkozva, hogy Stöger német színésztársaságának már engedélyt adott – elutasította.¹¹⁸ Farsang után tehát Stöger János pécsi német vándortársulata lépett fel a veszprémi színpadon. Február 27-én a *Tékozló* c. darabot, 28-án Nestroy *Varázs sziget* c. művét adták. Március 2-án Raupach *Molnár és gyermeke*, 4-én Bauerle *Knakerl, [a] víg bérkocsis* c. darabja ment. Március 7-én Nestroy *Lumpaci vagabundus* c. bohóházata ment, 9-én Raimund a *Szellemkirály gyémántja* c. énekes színjátékát, 11-én *Faust tanár varázssipkája* c. bohózatot adták Stöger javára. A színikritika nehezményezte, hogy német színtársulat lépett fel a városban, amelyre elsősorban a zsidók voltak kíváncsiak.¹¹⁹

Ezekben az években a magyar színészek elkerülték a várost. Legalábbis erre utal, hogy 1842 elején a Regélő veszprémi levelezője arról írt, hogy „Közvigalmak' gyönyöreiben ritkán részesülünk; színészeink már egy pár év óta nem fordultak meg nálunk.”¹²⁰

1842-ben megváltozott a helyzet: a nyár folyamán két színtársulat is játszott Veszprémben. Június elején Baky Gábor társulata lépett fel. A színikritika a „hangos sűgön” kívül csak egy színészt, a „szép idomokkal bíró, 's jól indult” „egy éves színészt”, Szigeti Józsefet¹²¹ emelte ki, aki Zolkyt, a vén diákokot „olly hiven ábrázolta, hogy közkívánatra ismételtetett, Saint Georges

¹¹⁵ Honművész 1837. december 3. 775., december 10. 790–791., december 31. 829–830.

¹¹⁶ Német játékszin. Veszprém mart. 10-én... = Honművész 1841. március 25. 189–190. – A színikritikában utalnak Stöger János színtársulatának előző évi fellépésére. Ez azonban tévedés lehet, mert a levéltári kutatásokon alapuló pécsi színháztörténet szerint a német színházban 1838. szeptember–1839. április között *Friedrich Blank*, 1839. november 3.–1840. április 30. között *Sey Ferenc*, 1840. november–december között *Alexander Schmidt*, majd 1841. január–április között *Philip Zöllner* volt a direktor. MÁRFI 1998. 103–113. Valószínűleg arról lehet szó, hogy Stöger Péccsett is szerencsét próbált, de szerződést nem kapott.

¹¹⁷ VÉL Püspöki levéltár. Prefektusi iktatókönyv, 1841. Nr. 126.

¹¹⁸ VÉL Püspöki levéltár. Prefektusi iktatókönyv, 1841. Nr. 137.

¹¹⁹ Német játékszin. Veszprém mart. 10-én... = Honművész 1841. március 25. 189–190

¹²⁰ Gyorskocsi. Levél VI... Antalhoz. Veszprém jan. 25-kén. = Regélő 1842. 10. sz. 86–88. (Tárogató c. melléklet 2. sz.)

¹²¹ A veszprémi születésű Szigeti színésszé válását megírta visszaemlékezésében: SZIGETI 1856. Drámáit kiadta: BAYER 1914.

lovagot éles tapintattal, mi őt kiválólólag a' színészet avatottjának tanusítja, Toldyt (Rózsában) olly jellemzőleg adá, hogy a' (...) pesti nemzeti szinpadon Barthának egyedüli utódja csak ő lehetend, ha az erőt, melly lelkében rejlik, mostoha sorsa nem akadályozandja fejlődésében.”¹²²

Ezt követően, július elején (s feltehetőleg már június végén) *Fekete Gábor*¹²³ társulata szórakoztatta a veszprémieket. Köztük volt *Egressy Gábor* is, aki a Dunántúlon Győrött, Pápán, Veszprémbe, Balatonfüreden, Szombathelyen is fellépett a társulattal.¹²⁴ A társulat Pápáról érkezett Veszprémbe. A repertoárból ismert, hogy vígjátékot és drámát egyaránt játszottak, de az igazgató – bár jó színésznek tartották – csak kis szerepekben volt hajlandó fellépni. Füreden például az igényesebb közönség azt kívánta, hogy „több jeles taggal” erősítse társulatát.¹²⁵

A társulat június 11–19. között szerepelt Pápán, ezt követően jöttek át Veszprémbe. A július 4-én kelt beszámoló (színikritika) szerint a *Kean*, a *Fiatl férj*, a *Parisi [Párizsi]* adós, az *Egy pohár víz* c. darabokat játszották. *Egressy Gábor* jutalomjátéka alkalmából a következő verssel köszöntötték a veszprémieket.¹²⁶

Üdv neked e' körben, művész! hova szellemerőddel
Rögzött száz alaku balhitet ölni jövel.
Nagy fát kezdettél gyökerestől irtni örökre,
Bár követendje siker, ritka tökélyeidet!
Itt a' művészetnek becse gyöndült, csarnoka árvult,
's vándor sorsosidat mostoha kar fogadá.
Oh ha kiirtvák a' balhit burjányi, 's ezentul
Méltányosb figyelem kél a' színészet iránt,
Büszke örömhangan fogjuk harsogni utánad
Győzött a' jó ügy, 's bajnoka *Egressy* volt.

¹²² Bodor: Vidéki színtárcza. Veszprém, július 4. = Regélő 1842. 55. sz. (június 10.) 461–462.

¹²³ Fekete Gábor 1829–1873 között állt kisebb társulatok élén, Győrött, Székesfehérvárott és Pozsonyban is fellépett. Vö. SZÉKELY 1994. 210. Szuper Károly szerint a hórihorgas Fekete jó szervező, de szenvedélyes vadász volt („fővadásznak született”), emiatt a színtársulatot elhanyagolta. Vö. SZUPER 1889. 5., 15. – Fekete társulatának veszprémi működése nem volt ismert.

¹²⁴ CSIFFÁRY 2001. 15. Fekete Gábor társulata 1842. január és április hónapokban Székesfehérváron, a „Fekete Sas” vendéglőben lépett fel. Szuper Károly április 28-án vált ki a társulattól. Vö. SZUPER 1889. 15. Februárban és márciusban Győrött játszottak. Vö. BANA–MÁRFI 2007. 145.

¹²⁵ SCHÖPFLIN I. 15.

¹²⁶ Bodor: Vidéki színtárcza. Veszprém, júl. 4. = Regélő 1842. II. 55. sz. (június 10.) 462.

A színikritikus beszámolójából kitűnik, hogy az előadásokat kevesen látogatták, s hogy a város nemességének egy részében még nem alakultak ki tiszta fogalmak a nemzeti színészet hivatásáról: „Ne csodálkozzál, jó olvasó a' vers' szellemén – írta –, mert biz az igaz, nem tagadhatjuk, de miként is tagadhatnánk, mikor még tens urak¹²⁷ is vannak nálunk, kik a' színész és komédiás közt nem tudnak vagy nem akarnak különböztetni, 's a' jó színész is szerintök mi volna, mint üm hm egy «rekomendált echt komédiás»”¹²⁸ A közleményből arra következtethetünk, hogy Egressy Gábor jutalomjátéka július 2-án lehetett, ugyanis 3-án már elhagyta a várost.

1843 márciusának első napjaiban Komáromy Samu¹²⁹ és Számfy József¹³⁰ közös igazgatású társulata érkezett a városba, amely a jól kiválasztott színműveknek köszönhetően a város „minden rendű lakosaitól általános részvétellel fogadtatott”. A társulatban játszott Szigeti József is, akivel a színikritikus Ferenczy János nem volt elégedett, mivel a szerelmes hőst vagy cselszövőt alakító színész testmozgását ügyetlennek, arckifejezését egyformának, hangját magasabb szenvedélyek kifejezésénél férfiatlannak és fülsértően sivítónak érezte. Megsemmisítő ítélete szerint „mindennek inkább, csak színésznek nem született.”¹³¹ Az április 20-i műkedvelő jótékonysági előadáson két színész (Szathmáryné Farkas Lujza, Benza Károly) is fellépett.¹³²

Egy korabeli beszámolóból ismerjük, hogy 1844. augusztus közepén Komáromy társulata Balatonfüredről érkezett Veszprémbe. Itt hat jelesebb drámát adtak elő, majd a fehérvári vásárra mentek.¹³³ Füreden ebben a fűrdőidényben is Fekete Gábor színtársulata játszott, melynek tagja volt Komáromy Sámuel is, így arról lehetett szó, hogy a társulat egy része az ő vezetésével lépett fel Veszprémbe.

¹²⁷ Tens urak = tekintetes urak; köznemesek, akik közül a vármegyei politika irányítói is kerültek.

¹²⁸ rekomendált echt komédiás (latin-német-magyar) = ajánlott igazi komédiás

¹²⁹ Komáromy Samu (1802–1848) ösztönös tehetségű színész, 1833-tól vándorszínész, több alkalommal igazgató. A szabadságharcban tűzmesterként halt hősi halált. Vö. SZÉKELY 1994. 398. Veszprémi működése nem volt ismert.

¹³⁰ Számfy József (1798–1886) színész, színigazgató. 1821-ben Cegléden lett színész. 1843–1848 között a pesti Nemzeti Színház tagja. Élete utolsó évtizedeit Debrecenben töltötte, ott is hunyt el. Vö. SZÉKELY 1994. 720. Veszprémi működése nem volt ismert.

¹³¹ Vidéki szintárca. Veszprém, ápril 1-ső. = Regélő 1843. I. 31. sz. (április 16.) 987–988.

¹³² Ferenczy János: Levelezések. Veszprém, ápril. 1-én. = Regélő 1843. 30. sz. (április 13.) 952–953. Benza Károly életrajzában ez új adat, ugyanis 1841–1843 közti működését nem ismerjük. Vö. SZÉKELY 1994. 83.

¹³³ (–K– S): Vidéki Futár. Veszprém, nyárutó' 24. = Honderű 1844. 11. sz. (őszelő hó 14.) A tudósító Kun Sándor, a liberális ellenzék tagja lehetett.

1845 márciusában *Fekete Gábor* színtársulata az Izer-féle vendéglő különtermében lépett fel. Első nap Czako Zsigmond *Kalmár és tengerész* c. művét, másnap, március 25-én Szigligeti Ede *Szökött katona* c. színművét adták. A színikritika szerint a közönség sokat fejlődött: „óriási lépést tett a' polgárosodás azon tére felé, mellyen a' színészet nem nélkülözhető.” Az igazgatót arra figyelmeztették, hogy változtasson a műsorszerkezeten: a színművek minden neméből változtatatosan adasson elő, bohóhazatokból csak keveset vagy semmit, s akkor számíthat a közönség pártfogására.¹³⁴

1846-ban május 7-én *Hevesi Imre*¹³⁵ színtársulata érkezett a városba. A Hirhegyi Alois álnevű tudósító ezúttal elsősorban a közönséget róttta meg: „Közönségünk – mint már több izben tapasztalni kényszerültünk – nem erőteti meg magát a' kegyeletekben, nehogy megártson drága egészségének.”¹³⁶ Május 16-án, szombaton este fél nyolckor Denner és Maillán francia szerzők Czako Zsigmond fordította drámáját, a *Maria, egy anya a' népből* címmel mutatták be hat szakaszban az Izer vendéglőben.¹³⁷ A drámát Berzevicziné jutalomjátékaként adták. A történet első szakasza (A' két nász) Sofia Bussires grófné falusi birtokán, a többi Párizsban játszódott. A második szakasz „A' rossz barát”, a harmadik „A' leleltzház”, a negyedik „A' gyermek”, az ötödik „Az örültek háza”, a hatodik a „Carló Mariano” címet viselte. A grófi család mellett parasztok, orvosok, ácslegények, kórházi alkalmazottak alkotják a drámában megjelenített társadalmat. A közönségszervezés hasznos módja volt, hogy a színlapra két sorban rányomtatták: „A' t. cz. honfiak, 's tisztelt szépnem kegyes megjelenésükért esd / a' Jutalmazandó.”

A tudósító az 1846. június 14-én kelt levelében már arról tájékoztatta olvasóit, hogy „színészeink búcsut vettek tőlünk”.¹³⁸ Hevesi társulata feltehetőleg már jóval korábban távozott a megyeszékhelyről.

1847 júniusában a Pécsi Dalszínész Társaság drámai és paródia csoportja Erkelné¹³⁹ igazgatása alatt kereste fel Veszprémet. Június 19-én este fél nyolckor a Velence fénykorában játszódó, 5 szakaszból álló, *A' tizek tanácsa titkos történettye (Il Bravo) vagy A' velencei nő* c. drámát adták elő. Theodorát, a velencei nőt Erkelné, Bravo szerepét Ujfalussy Sándor játszotta. A darabot szintén Ujfalussy Sándor rendezte. A közönség 20, 10, illetve 6 ezüstkrajcárért nézhette meg az előadást. Az első szakasz „A' véres tör [tör]”, a második

¹³⁴ Hirhegyi nevű levelező tudósítása. Regélő 1845. I. 14. sz. (április 5.) 448–449.

¹³⁵ Hevesi Imre életrajza nem ismert. Vö. SZÉKELY 1994. 302.

¹³⁶ Életképek 1846. 20. sz. (május 16.)

¹³⁷ OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1846. május 16.

¹³⁸ Életképek 1846. I. félév, 25. sz. (június 20.)

¹³⁹ Erkelné életrajza nem ismert, a pécsi színészettörténetben sem szerepel. Vö. SZÉKELY 1994. 192., MÁRFI 1998. 140.

„Az ismeretlen”, a harmadik „A’ velencei nő”, a negyedik „A’ bűntanya”, az ötödik „A’ bravo” c. viselte. A színlap arról is tájékoztatta színház barátait, hogy a társulat megvárja a vármegyei tisztújítást és reméli, hogy a „színművek újdonsága ’s kerekded előadása” által „hazafiúi pártolásra” számíthat.¹⁴⁰

1848. február-márciusban Chiabay (Kubay) Pál¹⁴¹ színtársulata szórakoztatta a veszprémieket az *Izer vendéglő* színháztermében. A rendszerint fél hétkor bemutatott előadásoknál két helyarat (20, illetve 10 ezüstkrajcár) állapítottak meg.

4. sz. táblázat

A Veszprém-ben Chiabay Pál társulata által 1848-ban bemutatott színművek kimutatása

Hó	Nap	Darab címe	Felvonás	Műfaja
január	22. szombat	Egy napi kacérság ¹⁴²		vígjáték
február	3. csütörtök	Báró és bankár	3	szomorújáték
	5. szombat	Leona	4	tragédia
	6. vasárnap	A’ parisi [párizsi] rongyszedő	8 szakasz	francia népszínmű
	8. kedd	Egy nő, ki az ablakon kiugrik ¹⁴³	2	vígjáték népdalokkal, táncokkal
	10. csütörtök	Leánykérés szabály szerint, vagy: Ha parancsolja	4	vígjáték
	12. szombat	Donna Dianna (Chiabayné jutalomjátéka)	5	udvari vígjáték
	13. vasárnap	Házasság dobszónál	3	énekes vígjáték
	14. hétfő	Bácsi ¹⁴⁴	3	vígjáték
	19. szombat	Pesti arszlánok	4	vígjáték

¹⁴⁰ OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1847. június 19.

¹⁴¹ Chiabay (Csabay, Kubay) Pál (1804–1865) színész, színikazgató. 1825-ben lett színész, Kolozsváron, Kassán, Miskolcon és Debrecenben játszott. Komikus és idősebb karakterszerepeket alakított. Vö. SZÉKELY 1994. 430. Veszprémi működése nem volt ismert.

¹⁴² Az adat forrása: SZUPER 1889. 63.

¹⁴³ A vígjáték új darab volt, szerepeit 1847. november végén, december elején Székesfehérváron tanulták be, melyben Szuper Károly Dernői báróját alakította. Vö. SZUPER 1889. 62. További három darabot (*Kérek két pengőt*, *Udvari bolond*, *Világszínjáték*) szintén ekkor tanulták meg, ezeket biztosan Veszprém-ben is bemutatták.

¹⁴⁴ Az adat forrása: SZUPER 1889. 63. A bácsi vagy A szerelmes család c. vígjátéknak akkora sikere volt, hogy február 14-én háromszor adták.

	24. csütörtök	Ki mer, nyer	2	udvari vígjáték
	26. szombat	Egy színésznő (Benedek József és neje jutalomjátéka)	5	eredeti dráma
	27. vasárnap	A' fekete asszony	3	énekes vígbohózat (paródia)
március	4. szombat	„Miczbán családja” (Szuperné jutalomjátéka)	3	eredeti történeti dráma
	5. vasárnap	Három király, három dáma, vagy: Farsang utolsó napja	3	francia vígjáték
	6. hétfő	Marcza, az ezred lánya	3 szakasz	énekes színmű
	11. szombat	Lázadó zsidók	5 szakasz	regényes dráma
	12. vasárnap	Pesti árvíz, avagy: Egy szekrény rejtelve	3 szakasz	eredeti népszínmű dalokkal

A társulat október 24-én Szekszárdon befejezte előadásait, Székesfehérvárra indult, ahol 1848. január 16-ig játszottak, majd Veszprémbe készültek. Veszprémben január 22-én kezdték előadásait, majd – miután március 12-én megtartották a búcsúelőadást – Pécsre indultak. Március 18-án délből érkeztek a baranyai megyeszékhelyre.¹⁴⁵

Chiabay a nyomtatott színlapokon tudatos reklámfogásokkal élt. A bemutatott daraboknál, amelyek többsége francia darab volt, kiemelte, hogy a fordító pesti színész, többször hivatkozott arra, hogy újdonsággal jelentkezik. A február 3-i színlapon pl. föltüntette, hogy 5-kén „a' szerencsétlenül kimult Czakó Zsigmond” *Leona* c. tragédiája Szöllősy [Szöllősy Mihály] és felesége [Tamási Judit] javára¹⁴⁶ „itt először adatik”. (A darabot az átutazóban lévő Petőfi Sándor és felesége is megtekintette. Megjelenésük nagy feltűnést keltett. Szuper fáklyás felvonulást tervezett a tiszteletükre, de az a rossz idő miatt elmaradt.)¹⁴⁷

A február 6-án bemutatott „A' parisi rongyszedő” c. darabot azzal próbálták eladni, hogy a „legújabb francia népszínmű”, amelyet egyfelvonásos

¹⁴⁵ SZUPER 1889. 62–63.

¹⁴⁶ A színészházaspár veszprémi működése nem szerepel életrajzukban. Vö. SZÉKELY 1994. 774.

¹⁴⁷ SZUPER 1889. 63.

előjátékkal, 8 szakaszban adják elő, s a színlap alján 4 sorban megmagyarázta, hogy bár az eredeti 6 szakaszban írodott, itt a 8 szakaszra bontásra voltaképpen azért van szükség, mert az eredeti változatot nagy, gépekkel felszerelt színpadokon lehet előadni, mivel azok segítségével a díszlet átváltoztatása könnyen lehetséges. Itt e mű két felvonásában a színpadot hosszában két részre osztották, ezekben két szobát alakítottak ki, melyekben egyszerre lesznek jelenetek. Az előjáték („Az austerliczi ökölcsapás”) szorosan illeszkedett az előadáshoz: a főszereplővel, Jean párizsi rongyszedővel először az austerlitz-i csata idején találkozunk. A népszínműben viszont 20 évvel később a főhőst alakító Szuper Károly már mint Jean apó lép színre.

A közönségcsalogatást szolgálta, hogy az *Egy nő, ki az ablakon kiugrik* c. zenés-táncos vígjátékban a játék közben csárdást is táncoltak, továbbá az, két felvonás között az 5 éves Szöllősy Nina¹⁴⁸ Vörösmarty-verset szavalt, majd az előadás után Zarka István helybeli táncművész „nemzeti magánytánczczal”, vagyis magyaros szólótáncsal lépett fel. A Scribe után Somolky Ferenc által magyarított darabot ily módon a helyi közönség igényeihez igazították. (A február 24-i előadás után Schuldheisz Erzsébet, Zarka úr tanítványa lépett fel magánytáncsal.)

A február 10-én játszott bemutatott *Leánykérés szabály szerint* c. vígjátékot „legmulattatóbb vígjátéknak” nevezte a színlap, amely arról is tájékoztatta a veszprémieket, hogy Töpfer Károly művét Fáncsy Lajos magyarította. A két nap múlva bemutatott *Donna Dianna* c. udvari vígjátékot Moretto spanyol eredetijéből előbb West németre, abból Somolky magyarra fordította. Annak feltüntetése, hogy a mű ismert külföldi darab, szintén jó fogásnak bizonyult. Ismert írók esetében a keresztnévet fel sem tűntették a színlapon. A március 4-én bemutatott „Miczbán családja” (helyesen: *Micz bán családja*) esetén csak annyit közöltek a nézőkkel, hogy az eredeti történeti drámát, amelyet előjátékkal fognak bemutatni, „irta Szigligeti”. Vonzerőt jelentett, hogy „Zarka úr, a’ jutalmazandó iránti szívessegből – mint műkedvellő lép föl.” Az előadássorozat megkezdésének és befejezésének tényét is föltűntették a színlapokon. Március 5-én azt olvashatták az érdeklődők, hogy: „A mai előadással – ez uttal mint utolsóval – bevégi működéseit, ’s a’ t. cz. Közönség folytonos pártfogásáért hálaköszönetét nyilvánítja / a’ színésztársulat.” A társaság azzal is növelni kívánta a bevételt, hogy hírül adta: a Gozlan által írt, s Fekete Soma által magyarra fordított legújabb vígjáték „itt először adatik”, mely

¹⁴⁸ Szöllősy Nina (1843–1861) színésznő, író, Szöllősy Mihály színigazgató és Tamási Judit lánya. Az operettekben és népszínművekben kiválóan játszotta szerepeit. Gyermekkorában apja társulatában is fellépett. Vö. SZÉKELY 1994. 774. Síremléke a balatonarácsi temetőben található. Vö. BÁNDI 2005. 200–201.

„Adatott először Párisban, a' Theatre du Vaudville-ban 1847 január 26-kán.” Vagyis egy évvel a párizsi bemutató után már Veszprémben játszották.

Úgy látszik, a közönség tartóztatta a színészeket, mert március közepéig itt játszottak. A *Lázadó zsidók* (Ludwig Beckstein zsidó író darabja, ford. Kiss István) a középkori nagy pestisjárvány idején játszódik Németországban, amikor a zsidókat tették meg a „fekete halál” okozójául és kiűzték őket az országból. A téma azért volt időszerű, mert Magyarországon 1848 tavaszán zsidóellenes hangulat uralkodott, amely áprilisban egyes városokban pogromokhoz vezetett. A színmű hatását fokozta, hogy „Játék végeztével a' máglyán történendő megégetést bengáli tűz világosítandja.”

Az utoljára bemutatott „*Pesti árvíz*” Szigligeti Ede sikeres népszínműve volt, melynek zenéjét Erkel Ferenc szerezte. Az 1838. évi árvíz idején játszó-dó színmű a színlap szerint a fellépés (most már végleges) búcsúdarabja volt.

1848 májusában már a polgári átalakulás tartotta lázban a várost. A május 19-én kelt tudósítás szerint „társas életünket politikai színezet jellemzi”. Mindez nem jelentette azonban a színészet háttérbe szorulását – erre a fegyveres szabadságharc kitörése után került sor, amikor a társaságok többsége feloszlott, s a színészek javarésze honvédnek állt.

A veszprémi közönséget az ekkor már Veszprémben tartózkodó Hetényi József és társulata szórakoztatta.¹⁴⁹ A társulat törzsét maga a család alkotta: Hetényi József, Hetényi Gyula, Hetényi Antónia, Hetényi Laura és Hetényi Amália. Az igazgató, valamint Hetényi Gyula és Laura a főbb szerepekben játszottak. Laura énekes színészként a társulat egyik oszlopa volt.

Míg Chiabay az *Izer vendéglő* nagytermét bérelte¹⁵⁰, addig az őt követő Hetényi József¹⁵¹ a *Stingli vendéglő* „teremében” – a későbbi Koronában, az 1990-es években Gourmandia Étteremben) lépett fel május derekától július elejéig, változatlan helyárák (10, 20 ezüstkrajcár) mellett, este fél nyolckor vagy nyolc órakor. Sőt, *nyáron színikört* építtetett föl az ún. „Belvárosi püspöki kertben” (a mai Petőfi Színház előtti parkban) és jó idő esetén ott léptek fel.

¹⁴⁹ Vilmai Ede: Veszprém, május 19. = *Életképek* 1848. I. 25. sz. (június 4.)

¹⁵⁰ Minthogy Francsics 1848. évi naplójában a *Nap* vendégfogadót említi, az *Izer vendéglő* feltehetőleg nem azonos vele. FRANCICS 2001. 177.

¹⁵¹ Hetényi József (1795–1872) színész, az egyik legjelentősebb vidéki szíinigazgató. 1820-ban lépett a pályára, 1868-ban vonult vissza. Magas termete és kitűnő hangja miatt hősi szerepeket, az 1840-es évektől apaszerepeket játszott. Az 1830-as évek közepétől vezetett vidéki társulatokat, amelyek a Dunántúlon és az Alföldön is felléptek. Felesége Makriovszki Róza, ismert gyermekeik: Jozefa (1826), Laura (1831), Antónia (1841), Amália (Törökné Hetényi Amália, 1845. gyermekszínész) Vö. SZÉKELY 1994. 300–301., 815. Nem tudjuk, hogy Hetényi Gyula a fiúk volt-e vagy csak rokonuk.

Ujfalussy Sándor rendező nem követte Chiabayt, hanem Hetényinél szerződött le. A színlapok kiadójaként is őt tüntették fel a nyomtatványokon.¹⁵²

5. sz. táblázat

Hetényi József színtársulata által 1848-ban bemutatott darabok Veszprémben

Hó	Nap	Darab címe	Felvonás	Műfaja
május	21. vasárnap	Alvajáró	3	énekes vígjáték
	25. csütörtök	Nagykorú	3	vígjáték
	28. vasárnap	A tündér világi leány vagy: Paraszt mint dúzs (Hetényi Laura jutalomjátéka)	4 szakasz	énekes bohózat
június	12. hétfő	A posta legény	3 szakasz	énekes vígjáték
	13. kedd	Ludas Matyi	4 szakasz	énekes vígjáték
	20. kedd	Talpra magyar hí a haza, áldozzunk a honért	2	eredeti hazai dráma
	25. vasárnap	Peleskei nótarius	4 (3 szakaszban)	eredeti énekes bohózat
	27. kedd	Képmutató vagy: Így áll a világ ¹⁵³	4	[vígjáték]
július	4. kedd	Szapári Péter vagy: Budavára visszavétele a törököktől	5 szakasz	hősi játék [vitézi játék]

Hetényi hasonló, az újdonságértéket hangsúlyozó propagandát folytatott, amiben nemcsak a tapasztalt rendező lehetett a segítségére. Az újjátásnak része volt, hogy a régebbi darabokat is a forradalmi átalakuláshoz igazították. Ennek legjellemzőbb példája a nemzetőrség tiszteletére június 20-án bemutatott „Talpra magyar” c. „eredeti hazai dráma” volt, amely valójában Kisfaludy Károly 1441-ben játszódó Hunyadi-drámája (*Kemény Simon*) volt új

¹⁵² OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1848. május 21.–július 4. Az elemzéshez a táblázatban dátum szerint megnevezett színlapokat használtuk fel, ezért az alábbiakban külön nem hivatkozunk rájuk.

¹⁵³ A *Képmutatót* már korábban műsorra tűzték, de az a június 27-i színlap szerint „a multkori kedvetlen idő miatt elmaradt”.

címmel.¹⁵⁴ A hatást fokozta, hogy a játék végeztével István főherceg, nádor „fényesen kivilágított arcképe előtt” a Szózatot énekelte el „az egész kar-személyzet”.

A színlapból kitűnik, hogy a *színkört* a püspök engedélyével ekkor avaták fel, s az előadásokat ezután jó idő esetén itt, rossz idő esetén a „színházban”, azaz a Stingli vendéglőben adták elő. A Gaal által írt *Peleskei nótáriust* szintén a püspökkertben adták elő oly módon, hogy a nótárius játék közben lóháton jelent meg a színen. A június 27-én előadott *Képmutató*¹⁵⁵ (Albini után ford. Balog István) színlapja grafikai újítást is tartalmazott, mivel alcímét („Igy- vagyis a feje tetején – áll a világ”) azzal emelték ki, hogy egy-egy betűt 90 vagy 180 fokkal elfordítottak.

Hetényi is gyakran élt azzal a fogással, hogy a darabban vagy a felvonások közt dalbetéteket adatott elő. Május 25-én Laura lánya a felvonások közt Ernani nagyoperájából adott elő szólót („magánydalt”). Május 28-án, amikor Laura jutalomjátékaként Raimund „nagy énekes bohózatát” adták, melyet Szerdahelyi J[ózsef]. fordított magyarra, az előadás után, amikor az ajándékok átadására került sor, a *Hymen*¹⁵⁶ áldása c. tablót („néma ábra”) mutattak be „veres fény mellett”.

1848. június 13-án, a színlap szerint Szerdahelyi J[ózsef] írta¹⁵⁷ *Ludas Matyi* előadása során „új népdalokat” is énekeltek. A július 4-én előadott, a török korban Budán játszódó *Szapári Péter* c. hősi játék 5 szakaszának (felvonásának) elején Budavára visszavételét ábrázoló tablót („néma ábrázolat”) formájában is fokozták a hatást. A színlap azt ígérte, hogy a „néma ábrázolat Bengálai fénnel világítva – s az eredeti kép szerint elrendezve leend”. A

¹⁵⁴ Figyelemre méltó, hogy Francsics Károly naplójában erről a fontos eseményről nem emlékezett meg. Vö. FRANCICS 2001. 170.

¹⁵⁵ Albini után fordította Balog István. A darab műfaji megjelölése hiányzik a nyomtatott színlapról, de egyértelmű, hogy vígjátékról van szó. Balog ezen fordítása eddig nem volt ismert. Vö. SZINNYEI I. 1891. 461–464., SZÉKELY 1994. 50., KERÉNYI 2000. III. 1717–1718. Balog Albini más vígjátékát (*Vándorló szabólegény*) is magyarra fordította.

¹⁵⁶ A 4. szakaszban *Hymen* szerepét Hetényi Amália alakította, így neki az előképben is központi hely jutott. (Hymen a házasság istene volt az ókori görög mitológiában.) – Hetényi Amália 1845-től gyermekszínészként lépett színpadra édesapja társulatában, később fiatal lány- és asszonszerepeket játszott, 1861 után férjével, Török Zsigmond színésszel együtt visszavonult a színészetől. Vö. SZÉKELY 1994. 815.

¹⁵⁷ A *Ludas Matyi*t több átdolgozásban adták, Szerdahelyi József (1804–1851) színész, opera-énekes, rendező, műfordító és zenetanár csak *színpadi zenét* írt hozzá. Szerdahelyi 1824-ben lépett a pályára, 1837-től haláláig a Nemzeti Színház sokoldalú tagja volt. Vö. SZÉKELY 1994. 745.

művet Birchpfeifer K[arolina]¹⁵⁸ után Komlóssy Ferenc átírásában mutatták be.

1848 júliusában Hetényi József társulata (tagjai: Balogh Károly, Balogh Lajos, Gyarmathy nevű színész, Hetényi Gyula, Hetényi József, Hetényiné Makriovszki Róza, Hetényi Laura, Horváth György és felesége, Kiss nevű színész, Miklósi N., Váry Dezső) Veszprémből Balatonfüredre tette át székhelyét.¹⁵⁹

1849. március-május hónapban *Hetényi József* társulata ismét Veszprémben játszott, majd ezt követően Győrben lépett fel. Veszprémben a megszálló császáriak igényeihez kellett alkalmazkodniuk, Győrött viszont már a tavaszi hadjárat magyar sikerein fellelkesült közönség fogadta őket. Közben a társulat is megerősödött, mert Szuper Károly és öt társa március 25-én Veszprémben csatlakozott a Dunántúl egyetlen működő társulatához. Ekkor Szuper szomorúan jegyezte fel naplójában: „Ma délután értünk ide köd és hó által verve. A közönség most is oly művészetpártoló mint azelőtt, a hazafias lelkesedés azonban már le van nyűgözve. Számtalan policáj-spicli forog köztünk, kik az emberek hazafias érzéseit fürkészik, és öt forintért eladják embertársukat Judásként.”¹⁶⁰

Április elején a Szabó Károllyal és feleségével, a szép Hóman Lottival megerősödött társulat jó színvonalon és szép sikerrel működött. Az előadott darabokról a naplóíró – talán óvatosságból – nem jegyezte fel semmit. Május végén Győrben próbáltak szerencsét.

1849. május 25-én már Győrben voltak, ahol ezután óriási sikerrel adták Szigeti József *Egy táblalíró a márciusi napokban* c. háromfelvonásos vígjátékát. A társulatot Latabár Endre egészítette ki, aki karmesterként az énekes darabokat tanította be. A közönség felerészben a hadi győzelmeken örvendező polgár, felerészben „piros zsinóros honvéd volt”.¹⁶¹

A társulat a nyári fürdőidény beköszöntével Füredre tette át székhelyét. Az előadott darabokról nem maradtak fenn színlapok, s a harci zajok közepette elmaradtak a korábban megszokott színkritikák is.

¹⁵⁸ helyesen: Charlotte Birch-Pfeiffer (1800–1868) stuttgarti születésű német színésznő, színműíró, akinek érzelmes darabjait, vitézi játékait az 1830-as évek óta játszották Magyarországon. – A „Szapáry Péter, vagy Buda ostroma” c. 5 felvonásos vitézi játékot a színkritikák szerint először 1833. március 25-én Pozsonyban adta elő a Komlóssy Ferenc vezette Dunántúli Színjátszó Társaság. Sikert az „érzékenyítő” előadásmóddal és hazafias dalok – mint a *Rákosi dal*, *Rákóczi nótája* – előadásával, továbbá magyar táncsal (Farkas József szólótáncával) és két tabló bemutatásával értek el. Vö. KERÉNYI 2000. I. 161–162.

¹⁵⁹ HUDI 2008. 85–86. Füredről három színlapot elemeztünk 1848 júliusából.

¹⁶⁰ SZUPER 1889. 68.

¹⁶¹ SZUPER 1889. 68–69.

A vesztt szabadságharc után új körülmények között szerveződött újjá a magyar színjátszás. Az abszolutista állam elsősorban a német nyelvű színházügyet, sajtót, közintézményeket támogatta. A magyar nyelvápolásnak ebben a helyzetben a leglátványosabb terepe éppen a színház volt. A Dunántúlon az elnyomás idején a balatonfüredi, győri, soproni és pécsi színház lett „ápolója és ébrentartója nemzetiségünknek.”¹⁶² A császári hatóságok szigorították a cenzúrát, az előadandó darabokat csak engedéllyel lehetett bemutatni. A hazafias színműveket betiltották. A bevezetett *Színházi rendtartás* (Theaterordnung) minden darabot tiltott, amely alkalmas volt a köznyugalom megzavarására, az erőszakkal kikényszerített „társadalmi béke” háborítására. A szabályzat egyedül a Bécsben már engedélyezett daraboknak engedett szabad utat.¹⁶³ A politikai tartalmú hazafias színművek egy időre lekerültek a színpadról.¹⁶⁴ A cenzúra azonban nem volt mindenható, időnként és helyenként gyenge hatásfokkal működött.¹⁶⁵ A diktatúra alatt beszűkült a társadalmi nyilvánosság, ezért a közéletben fontos szerepet játszottak a különféle egyesületek.¹⁶⁶

1850. március-áprilisban *Hetényi József* társulata ismételten a Stingli fogadóban lépett fel. Hetényi Gyula rendezőként gondoskodott a színlapok ki nyomtatásáról. A helyáratat 3 kategóriában (20, 10, 6 ezüstkrárcár) állapították meg. Március 7-én, csütörtökön este fél hétkor Kisfaludy Károly *Csalódások* c. négyfelvonásos vígjátékát adták. Március 9-én, szombaton Hetényi Gyula jutalomjátéka a *Zsidó* c. 4 szakaszból álló énekes színművet adták elő.¹⁶⁷ Április 7-én, vasárnap este hét órakor Haral Viktor 3 felvonásos *Szökött színész és katona* c. „eredeti népszínművét” adták elő, melynek zenéjét Szerdahelyi József szerezte.¹⁶⁸ A magyarított darabban a szereplőket is a hazai valósághoz igazították: „Dinnye” debreceni színigazgató és színészei, sűgőja és levélhordója mellett a „hortobágyi csapláros”, továbbá a Gyuri és Miska nevű betyárok is megjelentek a színen.

1851 tavaszán, kora nyarán *Hetényi József* győri társulata szórakoztatta a veszprémieket. Az előadott műveket nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy a

¹⁶² DEÁK 2000. 308.

¹⁶³ KERÉNYI 1990. 373–374.

¹⁶⁴ HONT 1962. 136.

¹⁶⁵ A cenzúra szervezetét, működési rendjét Pécs példáján érzékletesen szemlélteti: MÁRFI 1996. 201–217. A soproni kerület szervezeti rendjéről és színházüggyel kapcsolatos működéséről: SASHEGYI 1984. 209–213., 274–299.

¹⁶⁶ A kulturális közéletet elemzi és a társasági élet fellendítését szorgalmazza: MOCSÁRY 1856.

¹⁶⁷ OSzK Színházstörténeti Tár, veszprémi színlapok; 1850. március 7., a következő előadás beharangozásával.

¹⁶⁸ A mű címe eredetileg: *A szökött katona*. Vö. SZÉKELY 1994. 745.

társulat július 1-jén már Füreden lépett fel. A nyári idényt az este 6 órakor bemutatott *Szép juhász* c. színművel kezdték.¹⁶⁹ A fürdőfelügyelő a színlapokat július 21-én rendelte meg a veszprémi Ramazetter-féle nyomdában.¹⁷⁰ Az adatok azt bizonyítják, hogy Hetényi a veszprémi színlapokat is Veszprém-ben, a város akkor egyetlen nyomdájában nyomtatta – e tényt azonban a színlapokon nem rögzítették.

1852-ben Magyarországon is bevezették az Ausztriában érvényben lévő színházi rendtartást, amely komoly változtatásokat jelentett a színházak életében. Az országot színi kerületekre osztották, az igazgatók működési engedélyét szigorú feltételekhez kötötték, s az előadandó színműveket szigorúan cenzúrázták.

1853-ban *Latabár Endre*¹⁷¹ győri társulata nemcsak Füreden, hanem Veszprém-ben is fellépett. Füreden június 25-én kezdték a nyári előadássorozatot. Miután a veszprémi megyefőnöki iratok elpusztultak, csak a füredi szereplés alapján következtethetünk arra, mit is játszott a társulat ezidő tájt.

A zalai megyefőnöki iratok között található, július 9-én kelt jelentés szerint Latabár társulata Füreden minden nap játszott, s július 9-ig 15 alkalommal 14 színművet adott elő. Ez azonban még nem jelentette a szezon végét, ugyanis több színlap és tudósítás bizonyítja, hogy július végén és augusztus elején is felléptek. Szinte kizárólag vígjátékokat adtak elő, de ez sem segített. Augusztus első felében a csökkenő látogatottság miatt Latabár kétfelé osztotta a társulatát: az énekes csoport Veszprém-ben, a drámai Füreden lépett fel. Füreden hiába kezdték este 7 óra helyett délután 5 órakor az előadásokat, nem nőtt a látogatottság. A részvétlenséget látva, Latabár társulata augusztus 20. után Fehérvárra ment.¹⁷²

A füredi előadásoknak veszprémi vonatkozása is volt. 1853. augusztus 2-án délután 5 órakor bérletiszüneti előadásként a *Cholera és nőszemély* c. egyfelvonásos vígjátékot adták Benedek József jutalomjátékául. A vígjátékot Kovács Lajos írta, a szereposztás a következő volt: Gyulai Ferenc (Szepesi), Prielle Kornélia (Etelka), Felekyné Munkácsy Flóra (özvegy Talányiné), Benedek József (báró Köböly), Gózon (inas). A vígjátékot zeneestély követte a

¹⁶⁹ KATONA 2008. Écsy László naplója, 1851. július 1.

¹⁷⁰ Uo. Écsy naplója, 1851. július 13.–július 25.

¹⁷¹ Latabár Endre (1811–1873) énekes-színész, igazgató, műfordító. 1831-ben lépett pályára, kisebb megszakításokkal 31 évig volt színigazgató. 1849 után a vidéki színiélet újraszervezésében szerzett múlthatatlan érdemeket. Prózát, operát és az 1860-as évektől operettet is játszott. Kb. 50 műfordítása ismert, főleg francia operetteket ültetett át magyar nyelvre. Vö. SZÉKELY 1994. 447.

¹⁷² Pap Gábor tudósításai, *Hölgyfutár*, 1852. július 29., augusztus 11., augusztus 25. Vö. ZÁKONYI 1988. 701–702.

veszprémi székesegyházi zenekar közreműködésével.¹⁷³ Bevezetesként a férfikar a *Tihany ostroma* c. dalműből Thern szerzeményét énekelte, majd Csercser Natália az *Ernani* c. operából énekelte Cavatina áriáját. Harmadik műsorszám a férfikar előadásában *Itt a tavasz rózsám, kincsem* c. dal (Arnold-tól), majd egy Egressy Béni-féle népies műdal (*Azt gondolom, az ég borús*) hangzott el Csercser Natália előadásában. Ezután a férfikar a *Hunyadi László* operából a „nagy végezetet” adta elő. Ezt követően bizonyára nagy sikert aratott Berzsenyi Károly és Török István, akik „tréfás angol kettőst” énekeltek angolul. A koncert zárásaként az egész személyzet a „nagy végezetet” adta elő az *Ernani*ből.¹⁷⁴ A zeneestély biztos sikerre számíthatott, hiszen a társulat tagjai már a Veszprémben július 16-án a *Stingli vendéglőben* megtartott zeneestélyen „tesztelték” a közönséget.¹⁷⁵

1854-ben *Latabár Endre* társulata szintén Füreden töltötte a júliust és az augusztus egy részét. Bár egyszerre több százan voltak a fürdőn, hiányos nézőtér előtt játszottak a színészek; a drágább helyek üresen maradtak, a karzaton viszont tolongtak az „inasosztály” képviselői. Mielőtt a társulat Szegedre utazott, s az őszi-téli idényt megkezdte, Veszprémben is fellépett. Pap Gábor (lásd a mellékelt képen!) református lelkész, a későbbi püspök tudósítása szerint egy hétig szórakoztatta a veszprémi közönséget.¹⁷⁶

Latabár társulata 1856. július elején Veszprémből érkezett Füredre, ahol július 10-én már játszott is.¹⁷⁷ Többnyire vígjátékokat adtak elő. Ugyanez történhetett Veszprémben is.

¹⁷³ A plakát szerint: „A veszprémi templomi zenekar a nagy érdemű közönség iránti tiszteletből szíveskedik az előadásban részt venni.” – A székesegyházi zene történetére lásd: PFEIFFER-SZIGETI 1985., M. TÓTH 1998., M. TÓTH 2005.

¹⁷⁴ OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Balatonfüred, 1853. augusztus 3.

¹⁷⁵ Uo. Balatonfüredi színlapok, 1853. (Köztük a veszprémi fellépésre vonatkozó színlap is, mely nem említi a székesegyházi zenekar közreműködését.)

¹⁷⁶ BEÉR 1972. 39.

¹⁷⁷ BEÉR 1972. 46.

1860-ban Molnár György¹⁷⁸ miskolci társulata szórakoztatta a füredi közönséget. Molnár visszaemlékezéséből többet is megtudunk: „A mindenütt lelkesedést keltő szintársulat Balaton-füredről Szegedre átutaztában Veszprémbe 12 előadást tartott. A tizenkét játékot népszinművek, historiai drámák és *Fenn az ernity nincsen kas*, meg *Falusiak*¹⁷⁹ vigjátékok töltötték be.”¹⁸⁰ A tervek szerint augusztus 30-án Szegeden a *Bánk bán* c. drámát mutatták be.¹⁸¹

1866. szeptember elején Szuper Károly¹⁸² társulata lépett fel Veszprémbe. Játékával meg voltak elégedve, a közönség mégsem jelent meg elegendő számban. A részvétlenség okát abban látták, hogy az izraelita családok közül csak a Hochsinger család váltott bérletet. A város első hetilapja, a *Veszprém* tudósítója a közönséget megróttá távolmaradása miatt.¹⁸³ Kárhóztatta, hogy a helyi társadalom széthúzó: a nemesurak lenézik a polgárságot, az idegen (cseh, horvát, szlovák) eredetű, nevüket magyarosítók a „világért sem társalogának polgárnokkal”. „Sógorság-komaság az, mi a status-quot tartja”. „Nagyságos M. úr ma nem lesz színházban, mert igen sok ott a polgárság. A gazdag és csinos zsidó nők örömet mennének színházba, s örömet bámulatnák és dicsértetnék magokat – de ki ülne a második sorba? ki tehetné ezt.”¹⁸⁴

¹⁷⁸ Molnár György (1830–1891) színész, rendező, színházigazgató, író. 1846-ban lépett színpadra, társulataival számos vidéki városban megfordult. 1861–1864, majd 1867–1870 között a Budai Népszínház alapító igazgatója volt. A látványos színpadi produkció tudatos képviselője volt, aki a szöveget, zenét, tömegmozgatást, hang- és fényhatásokat egyenrangú elemként kezelte. Vö. SZÉKELY 1994. 520. Életrajza miskolci éveit, veszprémi szereplését nem említette.

¹⁷⁹ SZIGETI József: *Falusiak*. Vigjáték három felvonásban. Először a pesti Nemzeti Színházban adták 1858. november 17-én. Teljes szövegét kiadta a Nemzeti Színházban meglévő sugókönyv alapján: BAYER 1914. 171–236.

¹⁸⁰ MOLNÁR 1881. 289.

¹⁸¹ N. N.: Mi ujság? = VU 7 (1860) 32. sz. (augusztus 5.) 388.

¹⁸² Szuper Károly (1821–1892) színész, színgazgató, színműíró és rendező. 1838–1846 között vándorszínész, ezután 35 éven át színgazgató volt. Társulatában tehetséges színészek fordultak meg. Négy színésznő-felesége volt, közülük az első (Mórocza Antónia) és a negyedik (Lukács Emília) volt a legismertebb. Vö. SZÉKELY 1994. 778. 1866. évi veszprémi működése nem volt ismert. Tudjuk, hogy a Korona vendéglőben elszállásolt református Szuper Károly „színező-társasági igazgató” 1863. március 29-én vette feleségül Lukácsa János református szabómester és néhai Soos (Soós) Terézia lányát, az 523. szám alatt lakó 20 éves Lukácsa Emília hajadont. A lelkész félreértésből azt írta az anyakönyvbe, hogy Szuper 47 éves, valójában azonban 42 éves volt. A násznagy Pongrácz Dániel ügyvéd, a kiadó Kis Dániel volt. VREI Esketési anyakönyv, 1863.

¹⁸³ Ujdonságok. = Veszprém, 1866. szeptember 9. 86. (A lexikonokba a feleség neve már Lukács formában került be.)

¹⁸⁴ Tárca. L.-v.: Pletyka. = Veszprém 1866. szeptember 9. 86–87.

1868 tavaszán *Kőmíves Imre*¹⁸⁵ színtársulata lépett fel a megyeszékhelyen, a Nap vendéglő nagytermében. Az előadásokat 4 féle helyár megváltásával lehetett megtekinteni. A zárhely (60 krajcár), a földszint (40 krajcár), a karzat (20 krajcár) mellett az ifjúság számára kedvezményt biztosítottak: a gyermekjegy 20, a diákjegy 25 krajcárba került. A zárhelyet váltók és a bérletesek délelőtt 12-ig jelezhették, hogy a helyüket fenntartják-e; ha ezt elmulasztották, a jegypénztáros szabadon értékesíthette az ülőhelyet.

Az egyetlen fennmaradt – és a veszprémi Ramazetter-nyomdában előállított – színlapból kitűnik, hogy legalább két bérletes előadássorozatot indítottak. A második bérlet szünetében, május 14-én csütörtökön Marossy Károly és neje jutalomjátékát iktatták be. Ezen az estén fél nyolc órai kezdettel a *Tücsök* c. 5 felvonásos „falusi életképet” mutatták be, melyet Bulyovszky Lilla fordított magyarra.¹⁸⁶

1873 tavaszán *Gerő Jakab*¹⁸⁷ színtársulata a Korona (korábban Stingli) vendéglő nagytermében lépett fel. A jegypénztárban délelőtt 9 órától délután 5 óráig lehetett jegyeket váltani. A helyárakat 4 kategóriában állapították meg: a körszék 80, a számozott ülőhely 60, a földszint 40, a „deák- és katonajegy” 30 krajcárba került. A Krausz Ármin-féle nyomdában előállított plakát szerint március 27-én, csütörtökön este fél nyolckor a 9. bérletes előadás bevételeit jótékony célra, a korán elhunyt színész, Szerdahelyi Kálmán szobrára ajánlották fel.¹⁸⁸ A szoborállítást a pesti Nemzeti Színház kezdeményezte, amelynek 18 éven át tagja volt. A színigazgató a plakát alján szokatlanul hosszú, 11 soros hazafias felhívást intézett a színházlátogató közönséghez, melyben kifejtette, hogy az „élni akaró nemzet” elhunyt jeleseinek emlékét „megörökíteni törekszik”. A fővárosban és az országban nagy tiszteletnek örvendő Szerdahelyi emlékének megörökítésére a Nemzeti Színházban egy szoborállító bizottság létesült, amely emlékalapba gyűjti a „kegyelet adományait”. A felülfizetéseket a pénztárnál elhelyezett gyűjtőívben jegyezték fel és az újságban közzétéve nyugtázták.

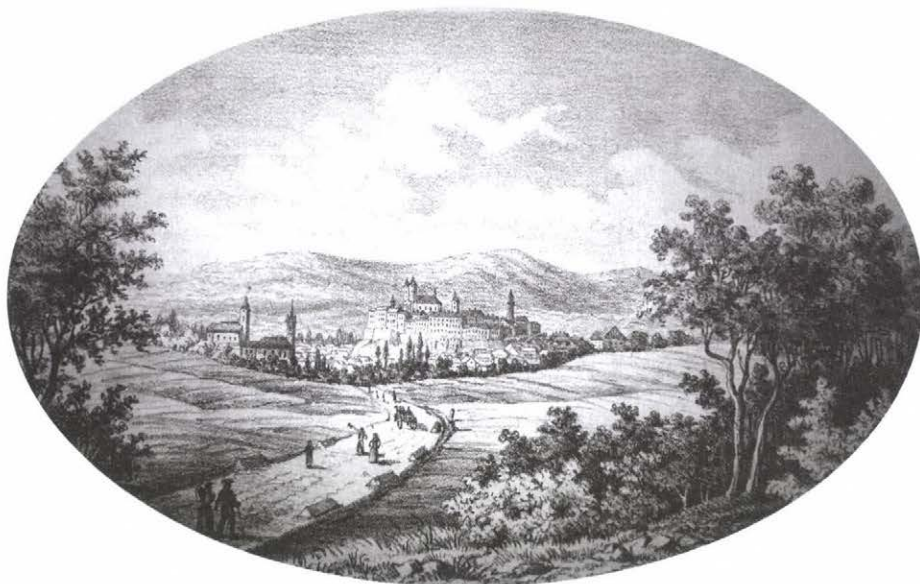
¹⁸⁵ Kőmíves (eredetileg: Csobánszky) Imre (1839–1921) énekes színész, 1858–1908 között lépett fel vidéki színpadokon, operettekben és népszínművekben aratott sikereket. Vö. SZÉKELY 1994. 420.

¹⁸⁶ OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1868. május 14.

¹⁸⁷ Gerő (eredetileg Grau) Jakab (1832–1886) színész, színigazgató. 1848-ban honvéd lett. 1851-ben Aradon játszott, később társulatával főként a Felvidéken és a Dunántúlon lépett fel. Drámai, vígjátéki szerepeket egyaránt játszott, de komikusként volt igazán sikeres. 1873-ban Veszprémen kívül Pápán is fellépett. Vö. SZÉKELY 1994. 254.

¹⁸⁸ OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1873. március 27.

Szerdahelyi utolsó műfordítását, a Párizsban a „jelenkorban” játszódo *Három kalap* c. „jeles francia vígjátékot” (Alfred Hennequin művét) Szirmay Árpád rendezte, aki egyúttal az egyik szereplőt (Temidart Adolfot) alakította. A darabot ekkor mutatták be először a megyeszékhelyen.

Veszprém látképe
(*Magyarország és a nagyvilág*, 1865. 6. sz., 85. p.)

TANULSÁGOK

Bár a kutatómunka nincs lezárva, néhány tanulság levonására már most lehetőség nyílik. Veszprémben a vándorszínészet első korszakában legtöbbször kis, 10–15 fő közötti, ritkábban 10 fő alatti vidéki vándortársaságok játszottak, amelyek egy-egy nagyobb vendéglőben – kivételesen szabadtéri színpadon – mutatták be előadásukat.

A játszási engedélyeket 1848 előtt nem a város, hanem a város ezügyben illetékes földesura, a püspök, illetve az ő megbízásából a prefektusi hivatal adta ki. Az 1850-es években legalsó szinten a járási szolgabíróhoz kellett beadni a kérelmeket, amelyeknek elbírálását a megyefőnök tudtával végez-

ték. A színügy felügyeletét regionális szinten a soproni kerület megfelelő ügyosztálya végezte. A közigazgatási hatóságok mellett a kinevezett cenzorok is ellenőrzést gyakoroltak a színházügy felett.

A magyarul értő közönség kezdetben, az 1820-as években az érzékeny játékokat, szomorújátékokat, vitézi játékokat, vígjátékokat fogadta szívesen. Az 1840-es években a vígjátékok, zenés játékok mellett a magyar táncot és zenét fölvonultató népszínmű műfaja kezdett hódítani, amely a következő évtizedekben is állandóan ott volt a repertoárban. Ezzel párhuzamosan a német orientáció (pl. Birch-Pfeiffer, Kotzebue, Lessing, Schiller, Töpfer, stb.) helyett a francia került előtérbe, a francia színművek iránti kereslet nőtt meg.

A Veszprémben megforduló magyar társulatok a pesti divatot, a Nemzeti Színház műsorpolitikáját utánozták, igazítottak saját lehetőségeikhez, amelyeknek korlátokat szabott a kis létszám, a kis könyvtár és kéziratár, a szegényes ruhatár, a célszerűtlen színházterem, a színpad és színpadtechnika kezdetlegessége, s a befogadó közönség műveltsége. Az állandó színház építésének terve többször fölmerült, de csak 1905-ben láttak komolyan hozzá a megvalósításához.¹⁸⁹

A bemutatott színművek túlnyomó többsége műfordítás, magyarítás volt, amely mutatja, hogy a magyar színházművészet a fejlődés alapozó szakaszát élte. A fordításirodalomban a dunántúli „színeket” elsősorban Balog István és Komlóssy Ferenc képviselte.

Az eredeti magyar színművek közül többet láthattak a veszprémi nézők. Falusi környezetben játszódtott Komlóssy Ferenc vígjátéka, a *Fecske Demeter* (1824), amely népi alakokat vonultatott fel. A magyar dráma korai művei közé tartozott Kisfaludy Károly *Kemény Simon* c. színműve (1820), amely megható vitézi történet: a családos, boldog házasságban élő Kemény az egyik csatában fölládozza magát vezéréért, Hunyadi Jánosért.¹⁹⁰ Veszprémben 1848-ban is bemutatták. Kisfaludy Károly érettebb korszakából való a *Csalódások* c. vígjátéka, amely színpadon mindig sikert aratott.¹⁹¹ Nem véletlenül került Veszprémben is színre (1848).

A népies színmű első megjelenési formájában legkiválóbb alkotásának számított Gaál József *Peleskei nótáriusa*, melyet 1848-ig közel ötvenszer

¹⁸⁹ N. N.: *Építsük föl a veszprémi színházat!* = VFH 8 (1888) 11. sz. (március 10.) 1. A vezércikk írója szerint egy „állandó színház építésének tervével sok évtized óta foglalkozik a városi értelmiség.” Mivel a tűzbiztonsági és egészségügyi előírásoknak sem a *Nap*, sem a *Korona* vendéglő nem felel meg, azt javasolja, hogy a város vásárolja meg a főispáni kertet és a külső püspökkertet, ahol a *nyári színikört* 5000, az *állandó színházat* 17.000 forintból meg lehetne építeni. A színház fenntartását az épületben elhelyezendő vendéglő és sörház bérletéből lehetne fedezni.

¹⁹⁰ VÉRTESY 1913. 19–20.

¹⁹¹ VÉRTESY 1913. 22.

játszottak.¹⁹² Veszprémben akkor mutatták be (1848), amikor már országosan ismert volt. A népies históriát feldolgozó *Ludas Matyit* először Balog István állította színpadra, de később is népszerű maradt. 1848-ban a Szerdahelyi-féle zenés változatot mutatták be Veszprémben.

Szigligeti Ede a nép világának színpadra vitelével lett népszerű az 1840-es években.¹⁹³ Az első sikert a *Mic bán fiai* (1840) hozta meg számára, de sokat játszott darabja volt az *Egy szekrény rejtelve* és az *Egy színésznő*, melyeket Hetényi József társulata játszott városunkban a forradalom évében.

A kezdetben még a fejlettebb és nagyobb hagyományokkal rendelkező német színjátszás iránt erősen vonzó helyi polgárság a korszak végére végleg a magyar nyelvű színjátszás mellett kötelezte el magát. A vándorszínészet kiegyezés utáni új korszaka már Veszprémben is kizárólag a magyar nyelvű színészetéről szól.

RÖVIDÍTÉSEK ÉS IRODALOM

AP	= Acta Papensia, Pápa
EPhK	= Egyetemes Philologiai Közlöny, Budapest
GH	= Göcseji Helikon; Honismereti Közlemények, Szombathely
MKsz	= Magyar Könyvszemle, Budapest
MPH	= Megyei Pedagógiai Híradó, Veszprém
TGy	= Tudományos Gyűjtemény, Pest
VFH	= Veszprémi Független Hírlap, Veszprém
VMMK	= Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, Veszprém
VREI	= Veszprémi Református Egyházközség irattára
VSz	= Veszprémi Szemle, Veszprém
VU	= Vasárnapi Ujság, Pest; 1873-tól Budapest

BALOGH 1928 = BALOGH István naplója. Sajtó alá rendezte: Barna János. Makó, 1928.

BANA-MÁRFI 2007 = BANA József-MÁRFI Attila (szerk.): Források és ritkaságok a győri színjátszás történetéből a 17. század elejétől 1849-ig. I. Győr, 2007.

BAYER 1914 = BAYER József: Szigeti József drámái. Kiadja: — Bp., 1914.

BÁNDI 1989 = BÁNDI László: A veszprémi nyomda két évszázada. Kiadta a Pannon Nyomda. Veszprém, 1989.

BÁNDI 2005 = BÁNDI László: Balatonfüred emlékjelei. Második, bővített kiadás, Balatonfüred, 2005. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 13.)

BEÉR 1972 = BEÉR Gyula: A balatonfüredi két színház. = GH 4 (1972) 17–82.

BOLDIZSÁR 1834 = BOLDIZSÁR Ferenc: Játékszíni nefelejcs. Székesfehérvár, 1834.

BOLDIZSÁR 1835 = BOLDIZSÁR Ferenc: Játékszíni zsebkönyv. Kassa, 1835.

BOLDIZSÁR 1836 = BOLDIZSÁR Ferenc: Játékszíni zsebkönyv. Kassa, 1836.

CENNER 1965 = CENNER Mihály: XIX. századi pápai színlapok. = VMMK 3 (1963) 83–89.

¹⁹² VÉRTESY 1913. 253.

¹⁹³ Drámaelméleti munkája ma is tanulságos olvasmány. SZIGLIGETI 1874.

- CENNER 1972 = CENNER Mihály: Magyar színészet Székesfehérvárott és Fejér megyében. Székesfehérvár, 1972.
- CSIFFÁRY 2001 = CSIFFÁRY Gabriella (összeáll.): Születtem... Magyar színészek önéletrajzai. H. n., [Budapest] 2001.
- DEÁK 2000 = DEÁK Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzat és nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860. Bp., 2000.
- EMÖDI 1837 = EMÖDI Pál: Játékszíni zsebkönyv, 1837-re. Kassa, 1837.
- FÁRA 1925 = FÁRA József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. Zalaegerszeg, 1925.
- FEHÉR 2004 = FEHÉR Katalin: Egy reformkori katolikus hetilap, a Religio és Nevelés (1841–1849). = MKSz 120 (2004) 1. sz. 14–28.
- FRANCICS 1973 = FRANCICS Károly: Kis kamorámban gyertyát gyújték. Válogatta és sajtó alá rendezte: Vörös Károly. Bp., 1973.
- FRANCICS 2001 = FRANCICS Károly visszaemlékezései. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Hudi József. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2001.
- FRIGYIK 2003 = FRIGYIK Katalin: Typis Szammerianis. A Szammer nyomdászcsalád története és a nyomtatványok bibliográfiája 1794–1920. 1–2. Székesfehérvár, 2003.
- HANKISS-BERCZELI 1961 = HANKISS Elemér-BERCZELI A. Károlyné: A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája. XVIII–XIX. század. Bibliographie der in Ungarn erschienenen Theaterkalender. XVIII–XIX. Jahrhundert. Bp., 1961.
- HERMANN 1947 = HERMANN Egyed: Kurbély György veszprémi püspök (1755–1821). Veszprém, 1947. (A veszprémi egyházmegye múltjából, 11.)
- HONT 1962 = HONT Ferenc (szerk.): Magyar színháztörténet. Bp., 1962.
- HORVÁTH 1886 = HORVÁTH József: Két régi dráma 1807–1832. Szombathely, 1886.
- HORVÁTH 1904 = HORVÁTH Cyrill: Adalékok Pálly István műveihez. = EPhK 1904. 433–457., 735–755., 828–845.
- HUDI 1984 = HUDI József: A Veszprém megyei zsidóság elemi oktatása a reformkorban. = MPH (XIV.) 1984. 3. sz. 11–17.
- HUDI 1987 = HUDI József: A Veszprémi Olvasótársaság története 1841–1844. (Adalékok a Veszprém megyei reformkori egyletek történetéhez.) In: VMMK 18. 1986. Veszprém, 1987. 451–475.
- HUDI 1989 = HUDI József: A veszprémi Színpartoló Egyesület az állandó színház megteremtéséért 1905–1908. = Horizont 1989. 2. sz. 16–20.
- HUDI 1994 = HUDI József: Veszprém társadalmi-gazdasági helyzete és önkormányzata a XIX. század elején. = VSz 2 (1994) 2. sz. 15–20.
- HUDI 2005 = HUDI József: Az írni-olvasni tudás alakulása Veszprémben a 19. században. = VSz 8 (2005) 3–4. sz. 29–39.
- HUDI 2008 = A balatonfüredi színházak és színészet története (1831–1861). Veszprém, 2008.
- HUNGLER 1988 = HUNGLER József: Veszprém településtörténete. Veszprém, 1988. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár, 14. Szerk.: Varga Béla)
- ILA-KOVACSICS 1964 = ILA Bálint-KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964.
- KÁLLAY 1988 = KÁLLAY István: Fehérvár regimentuma 1688–1849. A város mindennapjai. Megjelent a török kiűzésének 300., Szent István király halálának 950. évfordulóján. Székesfehérvár, 1988. (Fejér Megyei Történeti Évkönyv, 18.)
- KATONA 2008 = Écsy László naplója 1850–1852. Szerk.: Katona Csaba. Kézirat, Balatonfüred, 2008.

- KERÉNYI 1979 = KERÉNYI Ferenc: Székesfehérvár magyar nyelvű színésze a XIX. század első felében. = Székesfehérvár évszázadai 4. 1688–1848. Szerk.: Kralovánszky Alán. (István Király Múzeum Közleményei A. sorozat, 16. szám.) Székesfehérvár, 1979. 119–132.
- KERÉNYI 1981 = KERÉNYI Ferenc: A régi magyar színpadon 1790–1849. Bp., 1981. (Elvek és utak, Magvető Könyvkiadó)
- KERÉNYI 1987 = A vándorszínésztől a Nemzeti Színházig. Válogatta, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Kerényi Ferenc. Bp., 1987.
- KERÉNYI 1990 = KERÉNYI Ferenc (szerk.): Magyar színháztörténet 1790–1873. Bp., 1990.
- KERÉNYI 2000 = KERÉNYI Ferenc: A magyar színikritika kezdetei 1790–1837. I–III. Bp., 2000.
- KILIÁN 1994 = A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Kilián István. Bp., 1994. (A magyarországi iskolai színjátszás forrásai és irodalma. Sorozatszerk.: Hopp Lajos)
- KILIÁN 2002a = KILIÁN István: A piarista dráma és színjáték a XVII–XVIII. században. Iskolai színjátékaink témarendje egy reprezentatív jezsuita minta és a teljes piarista felmérés alapján. Bp., 2002.
- KILIÁN 2002b = KILIÁN István: A piarista iskola, színház, színjáték és dráma. In: Piarista iskoladramák. Sajtó alá rendezte: Demeter Júlia, Kilián István, Kiss Katalin, Pintér Márta Zsuzsanna. Bp., 2002. 7–30. (Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század. 5/1.)
- KISS 1832 = KISS János: Nemzeti-játékszíni zseb-könyv. Székesfehérvár, 1832.
- KISS 1833 = KISS János: Nemzeti-játékszíni zseb-könyv. Pozsony, 1833.
- KOROMPAY 1956 = KOROMPAY György: Veszprém. Bp., 1956. (Városképek – műemlékek)
- KÖNYVES 1824 = KÖNYVES Máté: Magyar játékszíni zseb-könyvcske. Székesfehérvár, 1824.
- KÖNYVES 1825 = KÖNYVES Máté: Magyar játékszíni zseb-könyvcske 1826. esztendőre. Pozsony, 1825.
- KÖNYVES 1826 = KÖNYVES Máté: Magyar játékszíni zseb-könyvcske. Pozsony, 1826.
- KUN 1932 = KUN Lajos: A veszprémi zsidóság múltja és jelene. Szerző kiadása. Karcag, 1932.
- LAUSCHMANN 1995 = LAUSCHMANN Gyula: Székesfehérvár története III. kötet. A városi polgárosodás kezdetei 1801–1848. A nemzeti függetlenségi küzdelem 1848–1849. Szerk.: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1995. (Közlemények Székesfehérvár város történetéből.)
- LICHTNECKERT 1984 = LICHTNECKERT András: Veszprém társadalma és önkormányzati testületei a XIX. század közepén. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Szerk.: Kredics László. Veszprém, 1984. 313–336. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, 3.)
- LICHTNECKERT 2007a = LICHTNECKERT András: A polgárjog és a purgerek Veszprémben 1711 és 1767 között. = VSz 9 (2007) 1–4. sz. 20–25.
- LICHTNECKERT 2007b = LICHTNECKERT András: A német polgárság betelepődése és beilleszkedése Veszprémben 1711–1767 között. = VSz 9 (2007) 1–4. sz. 26–48.
- LUKCSICS 1912 = LUKCSICS József: Veszprém város újkori története (1552–1912). In: HORNIG Károly: Veszprém múltja és jelene. Veszprém, 1912. 33–69.
- MÁRFI 1996 = MÁRFI Attila: Színjátszás Pécsen, az abszolutizmus idején – a cenzúra intézkedései. = Színháztudományi Szemle 1996. 30–31. sz. 201–217.
- MÁRFI 1998 = MÁRFI Attila: Thália papjai Pécsen. A pécsi színjátszás a XVIII. században és a reformkorban. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 1998. (Pannónia Könyvek)
- MOCSÁRY 1856 = MOCSÁRY Lajos: Magyar társasélet. Pest, 1856.
- MOLNÁR 1881 = MOLNÁR György: Világostól világosig. Emlékeimből II. Arad, 1881.
- M. TÓTH 1998 = M. TÓTH Antal: Újra hallom szép szavát. Veszprém zenéje 1762-től a kiegészítésig. Veszprém, 1998.
- M. TÓTH 2005 = M. TÓTH Antal: Mozart-zene a 19. századi Veszprémben. = VSz 8 (2005) 3–4. sz. 3–28.

- NÁDASDY 1981 = NÁDASDY Lajos: A pápai kőszínház története (1817–1931). Veszprém, 1981. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár, 5. – szerk: Varga Béla)
- NAGY 1957 = NAGY László: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820–1956. Veszprém, 1957. (Veszprémi Könyvek, 2. – szerk.: Páldy Róbert)
- PÁPAY 1808 = PÁPAY Sámuel: A 'magyar literatura' esmérete. Első kötet, I–II. rész. Veszprém, 1808. (Magyar Minerva, negyedik kötet).
- PATKA 1988 = PATKA László (szerk.): Színházépítés Veszprémben. Veszprém, 1988.
- PFEIFFER–SZIGETI 1985 = PFEIFFER János–SZIGETI Kilián: A veszprémi székesegyház zenéjének története. Aurora, München, 1985.
- POÓR 2008 = Veszprém megyei színházművészeti lexikon. Írta és szerk.: POÓR Ferenc. Veszprém, 2008.
- POSGAY 1829 = POSGAY János: Magyar játékszíni zseb-könyvske. Sopron, é. n. [1829?]
- PUKÁNSZKI 2002 = PUKÁNSZKY Béla: A magyarországi német irodalom története. A legrégebb időkől 1848-ig. Máriabesnyő–Gödöllő, 2002.
- RÁBÓCZKI 2005 = RÁBÓCZKI Eszter: A veszprémi színház története (1908–1944). = VSz 8 (2005) 1. sz. 92–104.
- RÉTHI 1912 = RÉTHI Ede: Veszprém város kulturális és társadalmi intézményei. In: HORNIG Károly: Veszprém múltja és jelene. Veszprém, 1912. 109–137.
- SASHEGYI 1984 = SASHEGYI Oszkár (szerk.): Az abszolutizmus kori levéltár. Repertórium, I. kötet. Magyar Országos Levéltár, Bp., 1984. (Levéltári Leltárak, 82.)
- SCHÖPLIN I–IV. = SCHÖPLIN Aladár (szerk.): Színművészeti lexikon. Bp., 1929–1931. [Az első három kötet évszám nélkül, a negyedik 1931-ben jelent meg.]
- SZABÓ 1844 = SZABÓ Imre: Egyházi szózat Kisfaludi Kisfaludy Sándor táblabíró, magyar tudós társasági tiszteletbeli tag' hamvai fölött Sümeghen, MDCCCXLIV-dik évi, december XIX-kén. Veszprém, 1844. Jesztány Toth János' nyomtatása.
- SZÉKELY 1994 = Magyar színházművészeti lexikon. Főszerkesztő: Székely György, szerkesztő: Török Margit. Bp., 1994.
- SZEGLETI 1978 = SZEGLETI Ildikó: Veszprém megye nyomdászata 1860–1920. Veszprém, 1978. (Közművelődési Kiskönyvtár, 3.)
- SZIGETI 1856 = SZIGETI József: Egy színész naplója. Pest, 1856.
- SZIGLIGETI 1874 = SZIGLIGETI Ede: A dráma válfajai. Bp., 1874.
- SZIKLAY 1931 = SZIKLAY János: Veszprém város az irodalomban és művészetben. Kiadja: dr. Óvári Ferenc felsőházi tag, Veszprém megyei város díszpolgára. Celldömölk, 1931.
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: A magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914.
- SZUPER 1889 = SZUPER Károly színészeti naplója 1830–1850. Sajtó alá rendezte Váli Béla. Bp., 1889.
- TAKÁTS 1894 = TAKÁTS Sándor: Pállya István élete. Klny., Bp., 1894.
- TÓTH 1993 = TÓTH Dezső: Egyesületi mozgalmak Veszprémben. Epizódok a 19. század közepéről. = VSz 1 (1993) 1. sz. 15–19.
- VÉGHELY 1886 = VÉGHELY Dezső: Emléklapok rendezett-tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből. (Az 1875-ik évi jelentés töredéke.) Veszprém, 1886.
- VÉRTESY 1913 = VÉRTESY Jenő: A magyar romantikus dráma (1837–1850). Bp., 1913.
- ZÁKONYI 1988 = ZÁKONYI Ferenc: Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig. Veszprém, 1988.

SUMMARY

JÓZSEF HUDI**Contributions to the history of Acting in Veszprém 1723–1873**

Researchers of the theatrical history of Veszprém, the country town of Veszprém County, have dealt only with the period starting after the opening of the permanent theatre (1908). Focusing on pocket guides, reviews and playbills, the author of this essay is the first to explore the early years of acting in the town.

Researchers have found 29 plays from the period of 1723-1776 that were presented to students and adults by the students of the Piarist Grammar School. Most of them were written in Latin to promote instruction and education. In the first half of the 19th Century the students of elementary and grammar schools donated the income of performances for charitable aims.

Amateur acting of adults started in 1814. Professional Hungarian actors and actresses started visiting the town from 1820 and they played on stages that were temporarily formed in bigger restaurants. Both Hungarian and German theatrical companies showed up but from the 1840s German companies began to fall into the background and finally they avoided the town. The 10-15-member companies went by the taste of audience performing comedies, light comedies. While in the 1820s most plays were translated and adapted to the Hungarian circumstances, from the 1840s original Hungarian plays were provided. The theatrical fashion was dictated by theatres in Vienna and the National Theatre in the capital.